

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра іноземних мов

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

**з дисципліни
«ЛАТИНСЬКА МОВА»**

Харків – 2018

Методичні вказівки розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри іноземних мов 22 грудня 2017 р., протокол № 4.

Методичні вказівки призначені для студентів 1 курсу факультету ННЦГО, які навчаються за спеціальністю «Філологія». Знання основ латинської мови для студентів-філологів є необхідною складовою їх фахової компетенції. Ці знання забезпечують професійну термінологічну грамотність спеціаліста-філолога, водночас значно підвищують його загальнокультурний та професійний рівень.

Робота направлена на вивчення базової граматичної основи латинської мови, навчання читання і перекладу оригінальних літературних зразків класичної латини, розширення загальнолінгвістичних знань і засвоєння студентами лексичного мінімуму латинської мови, ознайомлення і вивчення найбільш відомих латинських крилатих висловів. Система вправ, які приведені в даних вказівках, забезпечує опанування міцних навичок в аналізі словотворчих елементів латинського речення, які є найбільш продуктивними у сучасних умовах.

Методичні вказівки розроблено відповідно до робочої програми дисципліни і є складовою частиною УМКД.

Укладачі:

старші викладачі В. М. Михайленко,
В. С. Пономаренко, І. Б. Радченко

Рецензент

доц. С. І. Нешко

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

з дисципліни
«*ЛАТИНСЬКА МОВА*»

Відповідальний за випуск Михайленко В. М.

Редактор Третьякова К. А.

Підписано до друку 15.02.18 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 2,25. Тираж 30. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.

ЗАНЯТТЯ 1

1 Алфавіт. Правила читання букв і буквосполучень

У латинському алфавіті, який сьогодні використовується, є 25 букв.

Буква	Назва	Вимова	Приклад
Aa	а	[а] ae вимовляється як [е] (але aë – як [ae])	albus [`альбус] anaesthesia [анесте`зія] aër [`аер]
Bb	бе	[б]	bulbus [`бульбус]
Cc	це	[ц] – перед е, і, у, ae, oe [к] – перед а, и, о ch [х]	cera [`цера] cito [`ціто] caput [`капут] corpus [`корпус] charta [`харта]
Dd	де	[д]	derma [`дерма]
Ee	е	[е]	emplastrum [емп`ляструм]
Ff	еф	[ф]	farina [фа`ріна]
Gg	ге	[г]	gemma [`гемма]
Hh	ха	[х]	hora [`хора]
Ii	і	[і], [й]	milis [`міліс] Iodum [`йодум]
Jj	йот	[й]	major [`майор]
Kk	ка	[к]	Kalendae [ка`ленде]
Ll	ель	[ль]	lacus [`лякус]
Mm	ем	[м]	magnus [`магнус]
Nn	ен	[н] ngu вимовляється як: [нгв] перед голосними; [нгу] перед приголосними	numerus [`нумерус] unguentum [унг`вентум] lingula [`лінгуля]
Oo	о	[о] oe вимовляється як [е] (але oë – як [oe])	oculus [`окулус] coeruleus [це`рулеус] Kalanchoë [ка`лянхое]
Pp	пе	[п] ph вимовляється як [ф]	parens [`паренс] philosophia [філо`зофія]

Qq	ку	вживається завжди з «и» qu вимовляється як [кв]	quantum [ˈквантум]
Rr	ер	[р] rh вимовляється як [р]	rarus [ˈпарус] Rhodus [ˈродус]
Ss	ес	[с] [з] між голосними та між голосною і m, n	scriptum [ˈскриптум] Rosa [ˈроза]
Tt	те	[т] th вимовляється як [т] ti в ненаголошеному положенні перед голосними вимовляється як [ці] (якщо немає попередніх s, t, x)	toga [ˈтога] thesaurus [тезаˈурус] combustio [комˈбустіо] solution [соˈлюціо] mixtio [ˈмікстіо]
Uu	у	[у]	usus [ˈузус]
Vv	ве	[в]	vitrum [ˈвітрум]
Xx	ікс	[кс]	extractum [ексˈтрактум]
Yy	іпси- лон	[і]	Hydrogenium [гідроˈгеніум]
Zz	зета	[з] [ц] у деяких словах іншомовного походження	Oryza [оˈріза] Zincum [ˈцінкум]

1 Усі приголосні перед буквою [е] вимовляються твердо.

2 Буква **Jj** не вживається у словах грецького походження, бо там не було звука [й]: Iodum [ˈйодум].

3 Буква **Kk** зустрічається рідко, у словах нелатинського походження, а також у тих випадках, коли потрібно вимовити звук [к] перед звуками [е] або [і]: hypoglykaemicus [гіпогліˈкемікус].

4 Буква **Yy** вживається тільки в словах грецького походження. До латинського алфавіту вона введена для передачі грецької букви **Υ** (іпсилон).

2 Класифікація звуків

У латинській мові звуки діляться на голосні та приголосні. Голосним звукам відповідають букви **a, e, i, o, u, y**; приголосним звукам – букви **b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, t, v, x, z**.

3 Диграфи

Диграфом називається сполучення приголосних, яке вимовляється як один звук. У латинській мові вживаються такі диграфи грецького походження:

ch – [x] charta [ˈxarta] – бумага;

ph – [f] phrasis [ˈfrasɪs] – фраза;

rh – [r] rhytmus [ˈrɪtmʊs] – ритм;

th – [t] therapia [tɛraˈpiːa] – лікування.

4 Дифтонги

Дифтонгом називається сполучення двох голосних букв в одному складі. Він може вимовлятися як один звук (монофтонг) або як два звуки (власне дифтонг).

У латинській мові розрізняють чотири дифтонги, які вимовляються таким чином:

ae – як український [e]: aether [ˈetɛr] – ефір;

oe – приблизно як український [e]: pharmasoroea [farmakoˈpea] – фармацевтика;

eu – як український [eu] (з коротким [y]): Europaes [europɛs] – європейський;

au – як український [au] (з коротким [y]): Aurum [ˈaurum] – золото.

Якщо буквосполучення **ae** та **oe** не становлять дифтонга, тобто голосні в ньому відносяться до різних складів, над буквою **e** ставимо дві крапки -ë. У таких випадках ці буквосполучення вимовляються як [ae] та [oe]: Aloë [ˈaloe] – алое, aër [ˈaer] – повітря.

Контрольні питання

- 1 Скільки букв у латинському алфавіті?
- 2 Яка буква ніколи не вживається у словах грецького походження?
- 3 Яка буква вживається тільки у словах грецького походження?
- 4 Що таке дифтонг? Скільки дифтонгів у латинській мові? Назвіть і вимовте їх.
- 5 Що таке диграф? Назвіть і вимовте диграфи, які вживаються у латинській мові.
- 6 Якими буквами передається на письмі звук [i]?
- 7 Як вимовляється буква **c**? В яких позиціях?
- 8 Як може вимовлятися буква **s**? В яких позиціях?
- 9 Як вимовляється буква **i** ?
- 10 Назвіть особливість вживання букви **q**.
- 11 Як читається буквосполучення **ti**?

Вправи

1 Прочитайте вголос, зверніть увагу на вимову дифтонгів *ae, oe, ai, eu*:

auris, Eunus, foedus, gaudium, Graecia, laedo, meus, moenia, oleum, paucus, paupertas, poena, quaero, saepe, taedium, paeninsula, paucus, paupertas, plaudo, tragaedia.

2 Прочитайте, зверніть увагу на вимову диграфів *ch, ph, th, rh*: phobia, charta, China, machina, nympha, Orpheus, Philippus, schola, philosophia, Phrygia, Prometheus, rhetor, rhythmus, scholaris, sphaera, triumpho.

3 Прочитайте, зверніть увагу на вимову букви **c**: saucius, scando, scientia, scarteus, scriptor, scriptum, sculpo, secum, secutus, spectator, ticus, trajicio, trecenti, vicimus, victima, medico, medici, cum, bacca, Citrus, cito, acidum, Cacao, lacrima.

4 Прочитайте, зверніть увагу на вимову букв **j, i**: siccus, servio, simplex, silva, stadium, spira, stillo, stilus, stadium, subjicio, suspicio, symphonia, Troja, universus, venia, via, virga, Junius, major, majalis, adjuvans, jecur, jaborandi, juvenus, juro, justitia.

5 Прочитайте, зверніть увагу на вимову букв **h, g**: Polyhymnia, sexaginta, sigillum, sinister, triginta, vergo, vigilia, gutta, hora, extraho, glandula, gangraena, homo, hormonum, Senega.

6 Прочитайте, зверніть увагу на виму букви *k*: Kalium, Kalanchoë, kefir, Vikasolum, Kalendae.

7 Прочитайте, зверніть увагу на вимову букви *s*: subsisto, summa, supplex, surdus, suspendo, scribere, siccus, bursa-pastoris, pulsus, pasta, dies, serum, usus, massa, absinthium, emplastrum, jussi, laetus, laurus.

8 Прочитайте, зверніть увагу на вимову буквосполучень *qu*, *ngu*: praeterquam, quaero, quaestio, quantum, quartus, quid, quintus, quod, sanguis, sequestrum, umquam, aqua, lingua, unguentum, quinque, sublingualis, liquefactum.

9 Прочитайте, зверніть увагу на вимову буквосполучення *ti*: ovatio, participium, patientia, pestis, petition, pigritia, pontifex, potis, pretium, pristinus, propitio, proscription, prudential, ratio, deformatio, repetitio, reverentia, tristitia.

10 Прочитайте, зверніть увагу на вимову букв *x*, *z*: Ulixes, uxor, Zama, velox, vexillum, victrix, Zephyrus, vindex, vox, vitrix, judex.

Лексичний мінімум

aqua, ae f – вода

Concordia, ae f – згода

et – і, та

filia, ae f – дочка

ibi – там

in (з acc. et abl.) – в, на

incola, ae m, f - мешканець

insula, ae f – острів

lingua, ae f – язик, мова

nauta, ae m – моряк

non – не

potentia, ae f – сила, влада

pugna, ae f – битва

schola, ae f – школа

victoria, ae f – перемога

via, ae f – дорога

stella, ae f – зірка, планета

scientia, ae f [scio] – знання

aeternus, a um – вічний

antiquus, a um – античний, давній

clarus, a um – славний

collega, ae m – товариш

consilium, ii n – порада

dominus, i m – хазяїн, господар

memoria, ae f – пам'ять

nullus, a, um – ніякий

oppidum, i n – місто

plenus, a, um – повний

periculum, i n – небезпека

scutum, i n – щит

servus, i m – раб

vita, ae f – життя

ubi – де

silva, ae f – ліс

terra, ae f – земля

ЗАНЯТТЯ 2

1 Наголос. Поняття про довготу і короткість голосних

Наголос у латинській мові динамічний (силовий), тобто наголошений склад у слові вимовляється із більшою силою голосу, ніж ненаголошений.

У латинській мові склади бувають довгі і короткі. Склад довгий, якщо в ньому довгий голосний, і короткий, якщо голосний у ньому короткий. Довгі голосні позначаються письмово над порядковим знаком довготи (-), короткі – знаком короткості (*).

Від характеру передостаннього складу залежить наголос у слові.

1 Наголос ніколи не ставиться на останньому складі. Тому у двоскладових словах наголос завжди стоїть на початковому складі:

olla [ˈолля] – баночка;
fructus [ˈфруктус] – плід;
homo [ˈгомо] – людина.

2 У багатоскладових словах наголос ставиться на другому складі від кінця, якщо він довгий, або на третьому складі від кінця, за умови, якщо передостанній короткий.

Голосні можуть бути довгими як за своєю природою, так і за положенням.

Довгота і короткість голосних визначається певними правилами.

1.1 Голосний буде **коротким**, якщо він стоїть:

а) перед іншим голосним: Tilia [ˈтіліа] – липа; folium [фолі`ум] – листок;

б) перед буквою **h**: extraho [ˈекстраго] – я витягую;

в) перед диграфами **th, ph, rh, ch**: Arachis [ˈарахіс] – арахіс.

1.2 Якщо він входить до складу, наприклад, суфіксів іменників **-īd-**, **-ōl-**, **-ūl-** і прикметників **-īc-**, **-īd-**: pilūla [ˈпілюля] – пілюля; Viōla [ˈвіоля] – фіалка; aromaticus [аро`матікус] – ароматичний; liquidus [ˈліквідус] – рідкий.

2.1 Голосний буде **довгим**, якщо він стоїть:

а) перед буквами **x** і **z**: Oryza [о`різа] – рис;

б) перед сполученням двох і більше приголосних. Однак якщо голосний стоїть перед сполученням проривних **b, c, d, g, p, t** із плавними **l, r**, то він буде коротким: *Belladonna* [беля`донна] – красавка; *Ephedra* [`ефедра] – хвойник.

2.2 Якщо він входить до складу, наприклад, суфіксів іменників **-ūr-, -ān-, -īn-** (якщо за ними іде закінчення **-um**), і прикметників **-āt-, -ōs-, -āl-**: *tinctura* [тинк`тура] – настоянка; *aquosus* [аквозус] – водний; *cardialis* [карді`аліс] – серцевий.

За своєю природою дифтонг завжди довгий: *Althaea* [алт`ea] – алтея.

Якщо за голосним іде один приголосний, то він може бути як довгим, так і коротким: *amicus* [a`мікус] – друг; *medicus* [медікус] – лікар. У таких випадках треба звернутися до словника.

Контрольні питання

1 Як позначається довгота та короткість голосного на письмі?

2 На який склад ставиться наголос у двоскладових словах?

3 На які склади ставиться наголос у багатоскладових словах?

4 На які склади в багатоскладових словах наголос ніколи не ставиться?

5 Яким буде голосний, якщо він стоїть перед одним приголосним; перед сполученням декількох приголосних; перед буквами **z, x**; перед **h**; диграфом; перед іншим голосним; перед сполученням **b, d, g, p, t, c** із буквами **r, l**?

6 Яким є дифтонг (довгим чи коротким)?

7 Назвіть суфікси, в яких голосний завжди довгий і навпаки завжди короткий.

Вправи

1 Поставте наголос, поясніть правила наголошення: *aqua, tabula, saepe, poena, causa, lingua, Cyclopu, spatium, December, Latium, Daedalus, Pyrrhus, sphaera, schola, jugum, Europa, amica, phalanx, educo, filia, bona, accuso, atomus.*

2 Прочитайте вголос, поясніть правила читання і наголошення: *materia, utilis, bacterium, aureus, familia, pertussis, capsulatus, globulus, alveolus, diaeta, limpudus, Epicurus, labyrinthus, adverbium, participium, argumentum, candidus, Aquila, machina, poeta, Homerus, declaro, dativus, manipulus, Daedalus, periculum.*

3 Транслітеруйте латинськими буквами: аквозус, кардіаліс, оріза, амікус, медікус, ліквідус, лінгва, потенція, скола, terra, віа, віта, плянта, мента, табурета, капсула, пульсус, майор, гомо, терапія, аудіре, вікторія.

Лексичний мінімум

argilla, *ae f* – глина

aurum, *i n* – золото

ferrum, *i n* – залізо

inter – між

metallum, *i n* – метал

sum, fui, esse – бути

amicitia, *ae f* – дружба

sub – під

fabula, *ae f* – казка, розповідь, байка

littera, *ae f* – буква

argentum, *i n* – срібло

farina, *ae f* – борошно

tuba, *ae f* – баночка

scatula, *ae f* – коробка

Thea, *ae f* – чай

tuus, tua, tuum – твій

quis? quid? – хто? що?

pro – за, замість

patria, *ae f* – батьківщина

nihil (nil) – ніщо

Афоризми

1 **Alma mater.** – Мати-годувальниця (назва рідного навчального закладу).

2 **Firma amicitia.** – Непорушна дружба.

3 **Sub Rosa.** – Під трояндою (таємно).

4 **Tabula rasa.** – «Чиста дошка».

5 **Aut cum scuto, aut in scuto.** – Із щитом або на щиті.

6 **Ignorantia non est argumentum.** – Незнання – не доказ.

7 **Nulla est doctrina sine lingua Latina.** – Немає науки без латини.

8 **Circulus vitiosus.** – Хибне коло.

9 **Otium post negotium.** – Відпочинок після роботи.

10 **Inter bella et pericula non est locus otio.** – Між війн та небезпеки немає місця відпочинку.

ЗАНЯТТЯ 3

1 Дієслово. Граматичні категорії дієслова

У латинській мові дієслова відмінюються, тобто змінюються за особами, числами та часом.

Латинське дієслово має:

- 1) шість часів (**tempus**);
- 2) два числа (**numerus**): однина (**singularis**) і множина (**pluralis**);
- 3) три особи (**persona**): 1 – prima, 2 – secunda, 3 – tertia;
- 4) два стани (**genius**): активний (activum), пасивний (passivum);
- 5) три способи (**modus**): дійсний (indicativus), наказовий (imperativus); умовний (conjunctivus);
- 6) неозначену форму (**infinitivus**).

2 Неозначена форма дієслова (infinitivus). Визначення основи та дієвідміни дієслів

Неозначена форма – це незмінна форма дієслова, яка називає дію. Характерною ознакою неозначеної форми є закінчення **-re**, яке приєднується до основи безпосередньо або за допомогою короткого з'єднувального голосного **-ě-**. Тому, щоб визначити основу теперішнього часу дієслова, необхідно від неозначеної форми дієслова відкинути **-re** або **-ěre**.

За кінцевою голосною основи визначається належність дієслова до тієї чи іншої дієвідміни. Дієслова з основою на **-ă** належать до першої дієвідміни, з основою на **-ě** – до другої, з основою на **-u** або приголосний – до третьої, з основою на **-ĭ** – до четвертої.

До словників дієслова записуються у формі, яка складається із I особи однини теперішнього часу, закінчення неозначеної форми дієслова разом із кінцевою буквою основи або з'єднувальним голосним **-ě** – і зазначенням дієвідміни.

Наприклад: **signo, ħre I** - позначити

contineo, ħre II - містити

coquo, ħre III - варити

tero, ħre III – терти

finio, ĭre IV – закінчувати

Неозначена форма дієслова	Основа	Кінцева буква основи	Дієвідміна
dăre – давати	dă-	a	I
miscere – змішувати	misc-	e	II
solvere – розчиняти	solv-	v	III
diluire – розводити	dilu-	u	III
audire – слухати	audi-	i	IV

Вправи

1 Відокремити основу та визначити дієвідміну дієслів.

colligeere	adjuvare	linire
finire	extrahere	macerare
colare	praecipitare	olere
valere	scribere	decorticare
studere	continere	conquere
habere	dividere	vivere

2 Допишіть останні три букви неозначеної форми дієслів:

constitu... (III)	exprim... (III)	percol... (I)
depur... (I)	rectific... (I)	val... (II)
refriger... (I)	ting... (III)	fin... (IV)
deb... (II)	col... (I)	contin... (II)

3 Наказовий спосіб дієслова (imperativus)

Наказовий спосіб дієслова передає прямий наказ, виражений формою 2-ї особи однини або множини.

В однині наказовий спосіб утворюється від неозначеної форми дієслова шляхом відокремлення закінчення – *re*. У дієслів I, II та IV дієвідмін форма наказового способу однини співпадає з основою дієслова, а у дієслів III дієвідміни вона дорівнює основі разом із з'єднувальним голосним –*ě*.

У множині в дієсловах I, II та IV дієвідмін наказовий спосіб утворюється шляхом приєднання до основи дієслова закінчення – *te*, а в дієсловах III дієвідміни –*ite*.

Infinitivus	Дієвідміна	Imperativus singularis	Imperativus pluralis
dare	I	da -	dăte
miscĕre	II	miscē -	miscĕte
solvĕre	III	solvē -	solvĭte
diluĕre	III	dilue -	diluĭte
audĭre	IV	audi -	audĭte

Дієслова в наказовому способі вимагають після себе прямого додатка, тобто іменника у знахідному відмінку без прийменника.

Контрольні питання

- 1 Які граматичні категорії має латинське дієслово?
- 2 Яке закінчення мають дієслова в неозначеній формі?
- 3 Як називається основа дієслова?
- 4 Як визначається дієвідміна дієслова?
- 5 Які дієслова належать до I, II, III та IV дієвідмін?
- 6 Як записуються дієслова у словник?
- 7 Як утворюються форми наказового способу однини, множини?
- 8 Якого додатка потребують після себе дієслова в наказовому способі?

Вправи

1 Утворіть форми наказового способу однини та множини дієслів, перекладіть їх рідною мовою: finĭre, conquĕre, sanĕre, habĕre, vivĕre, scribĕre, valĕre, divivĕre, studĕre sperĕre, dormĭre, clamĕre, monstrĕre, ornĕre, narrĕre, tacĕre.

2 Напишіть неозначену форму дієслів, визначивши її за наказовим способом. Встаровіть основу і дієвідміну дієслів.

dividĭte	finĭte	sumĭte
valĕte	linĭte	servĕte
cola	forma	refrigerĕte
vivĭte	audi	dă

3 Перекладіть рідною мовою.

1 Misce. Da. Signa. 2 Refrigēra et cola. 3 Audīte attente. 4 Salve. Salvēte. 5 Vale. Valēte. Repete bis. 6 Divide exacte. 7 Solve et sume. 8 Praepara et da. 9 Adde caute.

4 Перекладіть латинською мовою.

1 Напишіть! 2 Закінчи! 3 Слухайте уважно! 4 Любіть батьківщину! 5 Кажіть повільно! 6 Приготуйтеся! 7 Читайте та рахуйте!

5 Прочитайте, назвіть латинські дієслова, від яких походять наведені іменники: екстракт, сигнал, сервант, консервація, континент, препарат, дивізія, фініш, репетиція

Лексичний мінімум

I дієвідміна

dāre – давати
formāre – формувати
(prae)parāre – готувати
(con)servāre – зберігати
signāre – позначати
errāre – помилятися
accusāre – обвинувачувати
clamāre – кричати

II дієвідміна

adhibēre – вживати, застосовувати
continēre – містити
miscēre – змішувати
valēre – бути здоровим
credēre – вірити
debēre – бути винуватим
habēre – мати
mittēre – посилати
movēre – рухатись
tenēre – тримати
vidēre – бачити

III дієвідміна

addēre – додавати
concidēre – різати
dividēre – ділити
infundēre – наливати
repetēre – повторювати
sumēre – приймати
(con)terēre – терти
legēre – читати
vincēre – одержувати перемогу
dicēre – говорити
condēre – засновувати

IV дієвідміна

audire – слухати
sentire – почувати
servire – служити
finire – закінчувати

Афоризми

1 *Vivere et cogitare.* – Жити – це мислити. (Цицерон)

2 *Vivere militare est.* – Жити – це боротися. (Сенека).

3 *Divide et impera!* – Поділяй і володарюй.

4 *Festina lente!* – Поспішай повільно!

5 *Errare humanum est.* – Помиляться властиво будь-якій людині.

6 *Gratia gratiam parit.* – Вдячність породжує вдячність.

7 *Gallinae albae filius.* – Син білої курки (щасливчик).

ЗАНЯТТЯ 4

1 Іменник. Граматичні категорії іменника. Словникова форма. Визначення основи

1 Латинські іменники поділяються на три роди (**genus**):

- чоловічий – **masculinum (m)**,
- жіночий – **femininum (f)**,
- середній – **neutrum (n)**.

Рід іменника визначається за закінченням називного відмінка однини або за значенням. Так, одне з характерних закінчень слів чоловічого роду – **us** (*succus* – сік, *sirupus* – сироп), жіночого – **a** (*bacca* – ягода, *gemma* – брунька) і середнього – **um** (*folium* – листок, *extractum* – екстракт).

Необхідно пам'ятати, що назви дерев і більшості кущів на – **us** відносяться до жіночого роду (*Pinus*, і *f* – сосна, *Amygdalus*, і *f* – мигдаль, *Rhamnus*, і *f* – чорноягідник).

Усі невідмінювані іменники завжди відносяться до середнього роду (*gummi*, *n* – камедь, *dragee*, *n* – драже).

Однакові за закінченням іменники в українській та латинській мовах можуть відноситись до різних родів (*silva* – жіночий рід, а ліс – чоловічий).

2 Іменники мають два числа (**numerus**):

- однину – **singularis (sing.)**,
- множину – **pluralis (plur.)**

3 Зв'язок іменника з іншими словами в реченні виражається за допомогою відмінкових закінчень. У латинській мові шість відмінків (**casus**):

- називний – **Nominativus** (Nom.), відповідає на питання *хто? що?*
- родовий – **Genetivus** (Gen.), відповідає на питання *кого? чого?*
- давальний – **Dativus** (Dat.), відповідає на питання *кому? чому?*
- знахідний – **Accusativus** (Acc.), відповідає на питання *кого? що?*
- орудний – **Ablativus** (Abl.), відповідає на питання *ким? чим? на кому? на чому?*
- кличний – **Vocativus** (Voc.). Це особлива форма звертання.

Називний і кличний відмінки називаються прямими, усі інші – непрямыми.

4 Сукупність відмінкових закінчень одного і того ж слова в однині та множині називається *відміною (declinatio)*. У латинській мові існує п'ять відмін. Належність іменника до тієї чи іншої відміни визначається за закінченням родового відмінка однини.

Закінчення родового відмінка однини	Відміна
- ae	I
- i	II
- is	III
- us	IV
- ei	V

Відміна	I	II	III	IV	V
Nom. sing.	herba трава	infusum настій	sapor смак	spiritus спирт	rabies сказ
Gen. sing.	herbae трави	infusi настою	saporis смаку	spiritus спирту	rabiei сказу

5 Іменники записуються у словник у формі, яка складається із називного відмінка, закінчення родового відмінка однини, вказівки на рід іменника.

Відміна	Словникова форма	Значення
I	<i>gemma, ae f</i>	брунька
II	<i>remedium, ii n</i>	лікарський засіб
III	<i>carbo, ōnis m</i>	вугілля
IV	<i>fructus, us m</i>	плід
V	<i>species, ěi f</i>	вид, збір

6. При відмінюванні відмінкові закінчення приєднуються до *основи слова*. Основа іменника практично визначається за формою родового відмінка. Для цього від форми родового відмінка треба відкинути закінчення родового відмінка даної відміни.

Відміна	Словникова форма	Форма родового відмінка	Основа
I	<i>vita, ae f</i> – життя	<i>vitae</i>	vit-
II	<i>infusum, i n</i> – настій	<i>infusi</i>	infus-
II	<i>puer, i m</i> – дитина	<i>pueri</i>	puer-
III	<i>solutio, onis f</i> – розчин	<i>solutionis</i>	solution-
IV	<i>spiritus, us m</i> – спирт	<i>spiritus</i>	spirit-
V	<i>dies, ei f</i> – день	<i>diei</i>	di-

У деяких іменників II відміни на **-er** та у більшості іменників III відміни у словниковій формі перед закінченням родового відмінка записується також кінцева частина основи слова (**magister, tri m** – учитель, основа: **magistr -**; **solutio, onis f** – розчин; основа: **solution-**).

Односкладові іменники прийнято записувати повністю у формі називного та родового відмінків (**os, ossis n** – кістка; **os, oris n** – рот; **nux, nucis f** – горіх).

2 Іменники I відміни

До I відміни належать іменники жіночого роду, які в називному відмінку однини мають закінчення – **a**, а в родовому – **ae** (**aqua, ae f** – вода; **capsula, ae f** – капсула).

До I відміни відноситься також невелика кількість слів жіночого роду грецького походження, які в називному відмінку

однини мають закінчення **-e**, а в родовому **-es**. Їх необхідно запам'ятовувати у словниковій формі. (**Aloë, es f** – алое; **chole, es f** – жовч).

Відмінкові закінчення іменників I відміни

Casus	Singularis	Pluralis
Nom.	-a	-ae
Gen.	-ae	-ārum
Dat.	-ae	-is
Acc.	-am	-as
Abl.	-ā	-is

*Зразок відмінювання іменника I відміни **bacca, ae f** – ягода*

Casus	Singularis	Pluralis
Nom.	bacca	baccae
Gen.	baccae	baccārum
Dat.	baccae	baccis
Acc.	baccam	baccas
Abl.	baccā	baccis

Контрольні питання

- 1 Які граматичні категорії має іменник?
- 2 Як визначається рід іменника?
- 3 До якого роду належать невідмінювані іменники?
- 4 Скільки відмінків у латинській мові? Назвіть їх.
- 5 Скільки відмін має латинська мова?
- 6 Як визначити відміну іменника?
- 7 Назвіть характерні ознаки іменників I, II, III, IV та V відмін.
- 8 Що таке словникова форма іменника? Із чого вона складається?
- 9 Як визначається основа іменника?
- 10 Як записуються у словник односкладові іменники?

Вправи

1 Визначте за закінченням та значенням рід іменників: hora, amica, Alnus (назва дерева), aqua, triumphus, lingua, manipulus,

participium, Sambucus (назва куща), justitia, tabula, labyrinthus, insula, Amygdalus (назва дерева), dragee (невідмінюваний іменник), candidus.

2 *Визначте основу та відміну іменників:* insula, ae f; remedium, ii n; radix, icis f; avis, is f; animal, alis n; liquor, oris m; dies, ei f; fructus, us m; res, rei f; caput, it, is n; lac, lactis n; crystallus, im; finitras, atis m.

3 *Провідмінюйте іменники:* gemma, ae f; syllaba, ae f.

4 *Перекладіть латинською мовою:* від дочки, від моряка; з Італії, із Батьківщини; за життя, за землю.

5 *Провідмінюйте:* campus latus (широке поле), liber noster (наша книга), bellum longum (довга війна).

6 *Перекладіть рідною мовою.*

1 Scientia potentia est. 2 Terra est sphaera. 3 Terra est stella. 4 Terra et luna sunt stellae. 5 Philosophia est magistra vitae. 6 Historia est schola vitae. 7 Roma est in Italia. 8 In terra et in aqua est vita. 9 In luna non est vita. 10 Experientia est optima magistra. 11 Ibi victoria, ubi concordia.

Лексичний мінімум

bacca, ae f – ягода

gemma, ae f – брунька

gutta, ae f – крапля

massa, ae f – маса

mixtura, ae f – суміш, мікстура

materia, ae f; substantia, ae f – речовина

coria, ae f – запас, багатство,

cum – разом, з

e, ex (. abl.) – з, від

natura, ae f – природа

nos, nostri – ми, нас

pecunia, ae f – гроші

sui, sibi – себе

tu, tui – ти

vos, vostri – ви

ego, mei – я, мене

experientia, ae f – досвід

optimus, a, um – найкращий

Афоризми

- 1 *Scientia potentia est.* – Знання – сила.
- 2 *Terra incognita.* – Невідома земля (невідома галузь знань).
- 3 *Arbor vitae.* – Дерево життя.
- 4 *Repetundae.* – Те, що має бути повернено.
- 5 *Fide mea.* – Чесне слово.
- 6 *Ignavia est jacere dum passis surgere.* – Ганебно лежати, якщо спроможний піднятися.
- 7 *Periculum in mora.* – Небезпека в затримці.
- 8 *Otia dant vitia.* – Бездіяльність породжує вади.
- 9 *Aut Caesar, aut nihil.* – Або цар, або ніхто.

ЗАНЯТТЯ 5

1 Іменники II відміни

До II відміни належать іменники чоловічого роду із закінченнями у Nom. sing. **-us, -er** та середнього роду із закінченням **-um**, які у Gen. sing. мають закінчення **-i**. Наприклад: **amīcus, i m** – друг; **magister, stri m** – учитель; **verbum, i n** – слово; **mandātum, i n** – доручення.

Зразок відмінювання іменників чоловічого роду:

popŭlus, i m – народ; **vesper, vespĕri m** – вечір; **ager, agri m** – поле

Casus	Singularis	Pluralis
Nom.	popŭl-us vesper ager	popŭl-i vespĕr-i agr-i
Gen.	popŭl-i vespĕr-i agr-i	popŭl-orum vespĕr-orum agr-orum
Dat.	popŭl-o vespĕr-o agr-o	popŭl-is vespĕr-is agr-is
Acc.	popŭl-um vespĕr-um agr-um	popŭl-os vespĕr-os agr-os
Abl.	popŭl-o vespĕr-o agr-o	popŭl-is vespĕr-is agr-is
Voc.	popŭl-e vesper ager	popŭl-i vespĕr-i agr-i

Зразок відмінювання іменників середнього роду:

verbum, i n – слово

Casus	Singularis	Pluralis
Nom.	verb-um	verb-a
Gen.	verb-i	verb-orum
Dat.	verb-o	verb-is
Acc.	verb-um	verb-a
Abl.	verb-o	verb-is
Voc.	verb-um	verb-a

2 Особливості II відміни

1 У більшості іменників із закінченням на **-er** при відмінюванні голосна **-e** випадає (порівняй: укр. вітер – вітру), що можна перевірити за словником: **liber, libri m** – книга, але **puer, puëri m** – хлопець.

2 Іменники чоловічого роду на **-us** мають спеціальне закінчення у Voc. sing. **-ë**: **lupus – lupë, amicus – amicë**, в інших випадках форма Voc. співпадає із Nom.

3 У словах середнього роду закінчення Acc. і Voc. завжди співпадають з Nom., а у множині ці відмінки мають спільне закінчення **-a**. Це так зване «золоте правило середнього роду» (порівняй: укр. вікно – вікна).

4 Власні імена, які закінчуються у Nom. sing. на **-ius** (Vergilius, Ovidius), і слово **filius** мають у Voc. sing. закінчення **-i**: Vergiliï, Ovidi filii.

Як винятки, до II відміни належать деякі іменники жіночого роду із закінченням у Nom. sing. на **-us**, які позначають назви країн, островів, дерев і деякі загальні іменники: **Aegyptus, i f** – Єгипет, **Rhodus, i f** – Родос, **malus, i f** – яблуня, **alvus, i f** – живіт, **humus, i f** – ґрунт.

3 Прикметник. Прикметники I-II відмін

Латинський прикметник, як і в українській мові, має відповідні граматичні категорії роду, числа та відмінка. Прикметники поділяються на дві великі групи: прикметники I-II відміни та прикметники III відміни.

Прикметники I-II відміни мають закінчення для чоловічого роду **-us, -er**, для жіночого **-a**, а для середнього **-um**. У словнику початкова форма прикметника наведена у чоловічому роді, а жіночий та середній роди подані родовими закінченнями: **novus, a, um** – новий; **niger, gra, gram** – чорний; **liber, era, erum** – вільний.

Прикметники чоловічого роду на **-us, -er** та середнього роду на **-um** відмінюються за II відміною іменників, а прикметники жіночого роду на **-a** – за відміною. При відмінюванні прикметників на **-er** слід звертати увагу на характер **-e** (зберігається воно у всіх відмінках чи випадає): **miser, ěra, ěrum** – нещасний, але **rubber, bra, brum** – червоний.

Прикметники узгоджуються з відповідними іменниками у роді, числі та відмінку. Але у винятках закінчення можуть не співпадати. Прикметник ставиться у ту родову форму, яка відповідає логічному змісту: **poeta clarus** – знаменитий поет, **nauta bonus** – гарний мореплавець; **humus sicca** – сухий ґрунт.

У реченні прикметники вживаються як узгоджене означення (наприклад, **schola nova** – нова школа; **agricōla liber** – вільний землероб), а також як іменна частина складеного іменного присудка (наприклад, **aqua caerulea est** – вода – синя).

Контрольні питання

- 1 Назвіть граматичні категорії латинського іменника.
- 2 Яка система відмінків у латинській мові?
- 3 Як визначити відміну іменника?
- 4 Які іменники належать до I відміни?
- 5 Які іменники належать до II відміни?
- 6 Які прикметники відносяться до I-II відмін?
- 7 Які особливості узгодження іменників з прикметниками?
- 8 Які функції прикметників у реченні?

Вправи

1 Провідмінійте подані словосполучення в однині та множині:

victoria clara – славна перемога; nauta perītus – досвідчений мореплавець; humus sicca – сухий ґрунт; malum rubrum –

червоний плід; *populus liber* – вільний народ; *puer Romanus* – римський хлопець.

2 *Визначте граматичну форму поданих слів, поставте їх у Nom. sing., перекладіть: insulae, magistris, aquarium, naturas, libros, pueri, patriam, scuto, oppida, medicorum, in oppido, rosae, victoriis, periculum, servi, collegae, librum.*

3 *Прочитайте і перекладіть.*

1 *Roma et Genua sunt in Italia.* 2 *Lingua Latina est lingua poetarum Romae antiquae.* 3 *Terra et luna sunt stellae.* 4 *Scientia potentia est.* 5 *In terra et in aqua est vita.* 6 *Historia est magistra vitae.* 7 *Inter dominum et servum nulla amicitia est.* 8 *Argentum, aurum, ferrum metalla sunt.* 9 *Consilium tuum plenum sapientiae est.* 10 *Aeterna est clarorum virorum memoria.*

Афоризми

1 *Verum amicum pecunia non parabit.* – *Справжнього друга за гроші не купиш.*

2 *Qui seminat mala, metet mala.* – *Хто сіє зло, той зло і пожне.*

3 *Destruo et aedificabo.* – *Зруйную і побудую.*

4 *Querite et invenite!* – *Шукайте і знайдете.*

5 *Lupus in fabula.* – *Вовк у байці. (Про вовка помова, а вовк і в хату.)*

6 *Libri amici, libri magistri.* – *Книжки – друзі, книжки – вчителі.*

7 *Curriculum vitae.* – *Життєпис. (Біографія.)*

8 *Per aspera ad astra.* – *Через труднощі до зірок.*

9 *Lupus non mordet lupum.* – *Вовк вовка не кусає.*

ЗАНЯТТЯ 6

1 Іменники III відміни

До III відміни належать іменники трьох граматичних родів, які в *Nom. sing.* мають різні основи та закінчення, а в *Gen. sing.* – спільне закінчення **-is**. Різноманатність закінчень у *Nom. sing.* зумовлена існуванням двох способів творення цієї відмінкової форми: за допомогою **s** та асигматично (без **s**).

1 Основи на **-c, -g, -t, -d** утворюють сигматичний Nom. sing.

Nom. sing.	Gen. sing.	Основа
pax	pac-is	pac-(pac+s=pax)
lex	leg-is	leg-(leg+s=lex)
miles	milīt-is	milīt-(milit+s=miles)
pes	ped-is	ped-(ped+s=pes)

2 Основи на **-l, -r, -n, -s** утворюють асигматичний Nom. sing.

Nom. sing.	Gen. sing.	Основа
sol	sol-is	sol-
terror	terrōr-is	terrōr-
opratio	oratiōn-is	oratiōn-
tempus	tempōr-is	tempōr-

У словнику іменники III відміни записуються у Nom. sing. і Gen. sing. Якщо в основі слова відбувається чергування, то вказується не тільки закінчення **-is**, а й останній склад основи: **tempus, -ōris n** – час; **libertas, ātis f** – свобода; **lapis, ĩdis m** – камінь. Якщо основа у Nom. sing. і Gen. sing. співпадає, то вказується лише відмінкове закінчення **-is**: **testis, is m, f** – свідок; **mare, is n** – море; **tussis, is f** – кашель.

Іменники III відміни умовно поділяються на три групи:

- приголосну (нерівноскладові іменники – ті, що мають різну кількість складів у Nom. sing і Gen. sing. трьох граматичних родів, основа яких закінчується на один приголосний: **flos, floris m** – квітка; **lex, legis f** – закон; **nomen, ĩnis n** – ім'я);

Causus	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom., Voc.	orātor оратор	lex закон	tempus час	oratōr-es оратори	leg-es закони	tempōr-a часи
Gen.	oratōr-is	leg-is	tempōr-is	oratōr-um	leg-um	tempōr-um
Dat.	oratōr-i	leg-i	tempōr-i	orator-ĭbus	leg-ĭbus	tempor-ĭbus
Acc.	oratōr-em	leg-em	temp-us	oratōr-es	leg-es	tempōr-a
Abl.	orator-ĕ	leg-ĕ	tempor-ĕ	orator-ĭbus	leg-ĭbus	tempor-ĭbus

- голосну (іменники середнього роду із закінченнями у Nom. sing. **-e, -al, -ar**: **insigue, is n** – знак; **animal, ālis n** – тварина; **exemplar, āris n** – зразок. Також сюди належать рівноскладові

іменники жіночого роду, які закінчуються у Nom. sing. на **-is**: **turris, is f** – вежа; **sitis, is f** – спрага; **secūris, is f** – сокира. Acc. sing. цих іменників має закінчення **-im**. За голосною групою також відмінюються рівноскладові назви міст та річок на **-is**: **Neapōlis, is f** – Неаполь, **Tibēris, is m** – Тибр);

Causus	Singularis		Pluralis	
	n	f	n	f
	mare море	turris вежа	mar-ia моря	turr-es вежі
Gen.	mar-is	turr-is	mar-ium	turr-ium
Dat.	mar-ī	turr-ī	mar-ībus	turr-ībus
Acc.	mare	turr-im	mar-ia	turr-es
Abl.	mar-ī	turr-ī	mar-ībus	turr-ībus
Voc.	mare	turris	mari-a	turr-es

- мішану. Сюди належать: 1) рівноскладові іменники, які в Nom. sing. закінчуються на **-is** або **-es**: **avis, avis f** – птах; **sedes, sedis f** – житло; **testis, is m** – свідок; 2) нерівноскладові іменники з основою на дві або більше приголосних: **urbs, urbis f** – місто; **cor, cordis n** – серце; **mons, montis m** – гора.

Causus	Singularis		Pluralis	
	n	f	n	f
Nom., Voc.	cor серце	avis птих	cord-a серця	av-es птахи
Gen.	cord-is	av-is	cord-ium	av-ium
Dat.	cord-ī	av-ī	cord-ībus	av-ībus
Acc.	cor	av-em	cord-a	av-es
Abl.	cord-ē	av-ē	cord-ībus	av-ībus

Різниця між трьома типами III відміни іменників виявляється у відмінках, які наведено нижче.

Causus	Classis consonans	Classis vocalis	Classis mixta
Abl. sing.	-ē	-ī	-ē
Nom., Acc., Voc. plur. (сер. рід)	-a	- is	- a
Gen. plur.	- um	- ium	- ium

2 Особливості іменників III відміни

1 Деякі іменники, назви членів родини, відмінюються за приголосною групою, хоч їх основа закінчується на декілька приголосних, як в іменниках мішаної групи: **pater, tris m** – батько, **mater, tris m** – матір; **frater, tris m** – брат; **pareus, entis f** – батьки.

2 Відмінкові форми деяких іменників утворюються від різних основ: **vis f** – сила, має основу **vi** і **vir**; **bos m, f** – бик, корова, основа **bov-** і **bu -**; складне слово **Juppiter, Jovis m** – Юпітер, втрачає другу частину у непрямих відмінках.

Causus	Singularis			Pluralis	
	f	m,f	m	f	m,f
Nom., Voc.	vis	bos	Juppiter	vires	boves
Gen.	-	bovis	Jovis	virium	boum
Dat.	-	bovī	Jovī	virībus	bubus (bobus)
Acc.	vim	bovem	Jovem	vires	boves
Abl.	vī	bovē	Jovē	virībus	bubus (bobus)

Основа іменників закінчується у формі Gen. sing. шляхом відкидання відмінкового закінчення (у III відміні **-is**); при відмінюванні до цієї основи вже додаються закінчення непрямих відмінків: **jus, juris n** – право (основа **jur-**).

Прикметники III відміни

Залежно від кількості родових закінчень прикметники III відміни поділяються на 3 групи:

1) *прикметники трьох родових закінчень* (окремі для кожного роду): **-er (m), -s (f), -e (n)**: **acer, acris, acre** – гострий, гостра, гостре;

2) *прикметники двох закінчень*: чоловічий та жіночий рід мають спільне закінчення **-is**, а середній **-e**: **fortis, e** – сильний, хоробрий;

3) *прикметники одного закінчення*, спільного для всіх трьох родів. Існує три типи закінчень таких прикметників **-x, -r, -ns**: **felix, felīcis** – щасливий; **par, paris** – рівний; **sapiens, sapientis** – розумний.

Основа прикметників визначається за формою Gen. sing. без закінчення **-is**: Nom. **acer**, Gen. sing. **acris**, основа **acr-**.

Прикметники III відміни узгоджуються з іменниками у роді, числі та відмінку. Відмінюються вони за голосною групою III відміни іменників.

Зразок відмінювання прикметників III відміни

	Casus	Прикметники трьох закінчень			Прикметники двох закінчень		Прикметники одного закінчення	
S i n g.	Nom.	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
	Voc.	acer	acris	acre	fortis	forte	felix	felix
	Gen.	acris	acris	acris	fortis	fortis	felіcis	felіcis
	Dat.	acrī	acrī	acrī	fortī	fortī	felіcī	felіcī
	Acc.	acrem	acrī	acrī	fortem	forte	felicem	felix
	Abl.	acrī	acrī	acrī	fortī	fortī	felіcī	felіcī
P l u r a l.	Nom.	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
	Voc.	acres	acres	acria	fortes	fortia	felices	felіcis
	Gen.	acrium	acrium	acrium	fortium	fortium	felіcium	felіcium
	Dat.	acrībus	acrībus	acrībus	fortībus	fortībus	felіcībus	felіcībus
	Acc.	acres	acres	acria	fortes	fortia	felices	felіcis
	Abl.	acrībus	acrībus	acrībus	fortībus	fortībus	felіcībus	felіcībus

Контрольні питання

- 1 Які іменники належать до III відміни?
- 2 Назвіть морфологічні типи Nom. sing. іменників III відміни.
- 3 У чому складність утворення Gen. sing. іменників III відміни?
- 4 На які групи поділяються іменники III відміни?
- 5 Які іменники належать до приголосної групи?
- 6 Які іменники належать до голосної групи?
- 7 Які іменники належать до мішаної групи?
- 8 Як визначати практичну основу іменника?
- 9 На які групи поділяються прикметники III відміни?
- 10 Як відмінюються прикметники одного, двох і трьох закінчень?

Вправи

1 Визначте групу іменників за характером основи: *ars, artis f* – мистецтво; *vectīgal, ālis n* – податок; *nomen, īnis n* – ім'я; *clavis, is f* – ключ; *fons, īnis m* – джерело; *testis, is m* – свідок; *pater, tris m* – батько; *civitas, ātis f* – держава; *ratio, ōnis f* – розум; *pons, pontis m* – міст.

2 Провідмініуйте словосполучення, враховуючи тип відмінювання: *oratio simplex, oratiōnis simplīcis* – проста промова; *jus par, juris paris* – рівне право; *testis sapiens, testis sapientis* – розумний свідок; *vita celēris, vitae celeries* – швидке життя; *homo honestus, homīnis honesti* – чесна людина.

3 Визначте, до якого типу відмінювання належать подані прикметники: *gravis, e* – важкий; *novus, a, um* – новий; *celēber, bris, bre* – відомий; *latus, a, um* – широкий; *levis, e* – легкий; *vetus, ris* – старий; *simīlis, e* – подібний; *salūber, bris, bre* – корисний; *illustris, e* – світлий; *malus, a, um* – поганий.

4 Прочитайте і перекладіть.

1 *Sociale animal est homo (Aristitotēles)*. 2 *longum et difficile est iter per praescepta, breve et effīcax per exempla*. 3 *Veritas – tempōris filia*. 4 *Veritātis oratio simplex est*. 5 *Repetitio est mater studiorum*. 6 *Dura lex, sed lex*. 7 *Infelīci vita longa est, felīci brevis*. 8 *In pace littērae florent*. 9 *Mores homīnum diversi sunt*. 10 *Omnis ars natūrae imitation est*. 11 *Sol omnībus lacet*.

Лексичний мінімум

animal, is n – тварина

civis, is m, f – громадянин

curo, are I – піклуватися

difficilis, e – тяжкий

diversus, a, um – протилежний

durus, a, um – суворий

efficax, ācis – успішний, діючий

filia, ae f – дочка

floreo, ěre 2 – квісти

genus, ěris n – рід

iter, itinēris n – шлях

mos, moris m – звичай

multus, a, um – численний, багато

nihil – ніщо

omnis, e – всякий, кожний

praesceptum, i n – настанова

repetitio, ōnis f – повторення

semper – завжди

similis, e – подібний

sociālis, e – товариський

teneo, ěre 2 – тримати

veritas, ĩtis f – істина

lex, legis f – закон
longus, a, um – довгий

volens, ntis – добровільний
luceo, ěre 2 – освітлювати

Афоризми

1 *O tempora, o mores!* (Cicero). – «О часи, о звичаї!»
(Цицерон)

2 *Quod licet Jovi, non licet bovi.* – Що дозволено Юпітеру, не дозволено воліві.

3 *Homo locum ornat, non hominem locus.* – Людина красить місце, не місце людину.

4 *Fortes fortuna adiuvat.* – Доля допомагає сильним.

5 *Sapienti saist.* – Розумному достатньо.

6 *Omne initium difficile est.* – Всякий початок – важкий.

7 *Non rex est lex, sed lex est rex.* – Не цар – закон, але закон – цар.

8 *Si vis pacem, para bellum.* – Якщо хочеш миру – готуй війну.

9 *Quod capita, tot sententiae.* – Скільки голів, стільки думок.

10 *Una hirundo non facit ver.* – Одна ластівка весни не робить.

ЗАНЯТТЯ 7

1 IV відміна іменників

До IV відміни належать іменники чоловічого та середнього роду, які в Gen. sing. закінчуються на **-ūs**, у Nom. sing. на **-us**, а середнього на **-u**. Історична основа цих іменників на голосний **-a**: **fructus, ūs m** – плід; **casus, ūs m** – випадок; **cornu, ūs n** – ріг, фланг; **genu, ūs n** – коліно.

До IV відміни відносяться деякі іменники жіночого роду на **-us**: **manus, ūs f** – рука; **domus, ūs f** – дім; **acus, ūs f** – голка; **pinus, ūs f** – сосна.

Багато іменників IV відміни є абстрактними або збірними поняттями та мають форму множини: **status, ūs m** – положення; **auditus, ūs m** – слух; **visus, ūs m** – зір; **sensus, ūs m** – суть.

Causus	Singularis		Pluralis	
	m	n	m	n
Nom., Voc.	fruct-us	corn-u	fruct-us	corn-ua
Gen.	fruct-ūs	corn-ūs	fruct-uum	corn-uum
Dat.	fruct-ui	corn-u	fruct-ibus	corn-ibus
Acc.	fruct-um	corn-u	fruct-us	corn-ua
Abl.	fruct-ū	corn-ū	fruct-ibus	corn-ibus

Іменник **domus, us f** (дім) має ряд паралельних форм, утворених за II відміною: Abl. sing. – **domo**, Gen. pl. – **domorum**, Acc. pl. – **domos**.

2 V відміна іменників

До V відміни відносяться іменники жіночого роду, що закінчуються у Gen. sing. на **-ei**, а в Nom. sing. на **-es**. Це нечисленна група іменників, більшість з яких відмінюється лише в однині: **fides, fidēi f** – віра, вірність; **spes, spēi f** – надія. Іменники **res, rei f** (річ, справа) і **dies, diēi m, f** (день, термін) відмінюються в однині та множині.

Causus	Singularis		Pluralis	
	f	m, f	f	m, f
Nom., Voc.	r-es	di-es	r-es	di-es
Gen.	r-ei	di-ei	r-ērum	di-ērum
Dat.	r-ei	di-ei	r-ēbus	di-ēbus
Acc.	r-em	di-em	r-es	di-es
Abl.	r-e	di-e	r-ēbus	di-ēbus

3 Прийменники

Прийменники в латинській мові вживаються лише з двома відмінками – *акузативом* (*Accusativus*) та *аблативом* (*Ablativus*).

1 З обома відмінками вживаються такі прийменники: **in** (в, на, до) та **sub** (під). Сполучення цих прийменників з акузативом відповідають на запитання *куди?*, а з аблативом – *де?*

2 Найбільш вживані прийменники з аблативом: **a, ab, abs** (від, із), **de** (від, з, про), **e, ex** (з, від), **cum** (з), **pro** (за, для), **prae** (поперед), **sine** (без).

3 Найбільш вживані прийменники з акузативом: **ad** (до, на, при, біля), **adversus** (проти, напроти), **ante** (перед), **apud** (у, коло, біля), **circum** (навколо), **contra** (проти), **inter** (між), **intra** (усередені), **ob** (на, з, через), **per** (через), **post** (після), **trans** (через), **citra** (без, крім, за винятком), **supra** (над, на).

Роль прийменників виконують також форми *Ablativus sing.* іменників I відміни **causa** (заради, з причини) та **gratiā** (через, заради, для). Вони вживаються із родовим відмінком і стоять після слова, яким вони керують: **virtutis causā** – заради доблесті, **example gratiā** – для прикладу, наприклад.

Контрольні питання

- 1 Які іменники належать до IV відміни?
- 2 Які іменники належать до V відміни?
- 3 Наведіть приклади відповідності в утворенні відмінкових форм іменників п'яти відмін.
- 4 Назвіть найбільш вживані прийменники з акузативом та аблативом.

Вправи

1 Провідмінійте подані словосполучення в однині та множині:

exercitus Romānus – римське військо; res publica – суспільна справа; porticus longa – довга галерея; genu aegrum – хворе коліно; arcus flexib-ilis – гнучкий лук.

2 Прочитайте й перекладіть:

1 Da mihi manum tuam. 2 Est rerum omnium magister usus (Caesar). 3 Rerum scriptores saepe de Graecia et Romānis narrat. 4 Casus infelix. 5 Is est amicus, qui in re dubia nejuvat. 6 Romae permulti dies festisunt. 7 Philosophia est scientia rerum humanarum et rerum naturae.

Лексичний мінімум

aegrōtus, a, um – хворий

anima, ae f – душа

dico, ěre III – говорити

do, dāre, 1 – давати

dubius, a, um – нерішучий

dum – поки; між тим

ego – я

porta, ae f – двері

verbum, i n – слово, дієслово

vir, viri m – людина, чоловік

bellum, i m – війна

discipulus, i m – учень

is, ea, id – цей, той, він

juvo, āre I – допомагати

permultus, a, um – переважна
більшість

rego, ěre III – керувати

taurus, i m – бик

usus, us m – звичай, досвід

festus, a, um – святковий

defendo, fendi, fensum, ere –
захищати

studio, ui, ěre – вчитися, старатися

vivo, vixi, victum, ěre – жити

otium, i n – відпочинок

exemplum, i n – приклад, зразок

Афоризми

1 *Dies diem docet.* – День навчає день.

2 *Amicus certus in re incerta cernitur* – Вірний друг
пізнається у скруті.

3 *Unus dies gradus est vitae.* – Один день – сходинка життя.

4 *Fructus arbor cognoscitur.* – Дерево пізнається за плодами.

5 *Est modus in rebus.* (*Horatius*) – Всьому є край. (Горацій)

ЗАНЯТТЯ 8

1 Ступені порівняння прикметників (*Gradus comparationis adjectivorum*)

У латинській мові якісні прикметники мають 3 ступені порівняння:

- звичайний (*gradus positivus*);

- вищий (*gradus comparativus*);

- найвищий (*gradus superlativus*).

Звичайний спосіб – це початкова форма прикметників, яка наводиться у словнику: **longus, a, um** – довгий.

Вищий ступінь порівняння утворюється шляхом додавання до основи прикметника суфікса **-ior** для чоловічого та жіночого родів, а для середнього **-ius**. Nom. sing. прикметників у вищому ступені порівняння має нульове закінчення. Прикметники даного ступеня відмінюються за приголосною групою III відміни.

<i>Positivus</i>		<i>Comparativus</i>	
<i>Nom. sing.</i>	<i>Gen. sing.</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
longus, a, um довгий	long-i	long-ior довший, -a	long-ius довше
fortis, e сильний	fort-is	fort-ior сильніший, -a	fort-ius сильніше
sapiens, ntis розумний	sapient-is	sapient-ior розумніший, -a	sapient-ius розумніше
pulcher, -chra, -chrum красивий	pulchr-i	pulchr-ior красивіший, -a	pulchr-ius красивіше
miser, a, um нещасний	miser-i	miser-ior нещасніший, -a	miser-ius нещасніше
facilis, e легкий	facil-is	facil-ior легший, -a	facil-ius легше

Найвищий ступінь порівняння більшості прикметників утворюється шляхом додавання до основи прикметника суфікса **-issim** та родових закінчень **-us, -a, -um**: **justus** (справедливий) – **justissimus, -a, -um** (найсправедливіший); **felix** (щасливий) – **felicissimus, -a, -um** (найщасливіший, -a, -e); **gravis** (важкий) – **gravissimus, -a, -um** (найважчий, -a, -e).

Особливості утворення ступенів порівняння

1 Прикметники на **-er** утворюють **superlativus** шляхом додавання суфікса **-rim** і родових закінчень **-us, -a, -um**: **acer** (гострий) – **acer -rim -us, -a, -um** (найгостріший, -a, -e); **miser** (нещасний) – **miser -rim -us, -a, -um** (найнещасніший, -a, -e).

2 Шість прикметників III відміни на **-ilis** утворюють **superlativus** шляхом додавання до основи суфікса **-lim** і родових закінчень **-us, -a, -um**: **facilis** (легкий) – **facil-lim-us, -a, -um** (найлегший, -a, -e); **similis** (подібний) – **simil-lim-us, -a, -um** (найбільш подібний). Так само утворюють найвищий ступінь порівняння прикметники: **difficilis, -e** – важкий; **dissimilis, -e** – неподібний; **humilis, -e** – низький; **gracilis, -e** – стрункий. Вищий

ступінь порівняння цих прикметників утворюється за загальним правилом. Інші прикметники на **-ilis** утворюють найвищий ступінь порівняння за допомогою суфікса **-issim**: **utilis** (корисний) – **util-issim-us, -a, -um** (найкорисніший).

3 П'ять прикметників утворюють *суплетивні форми ступенів порівняння* (утворення словоформ від різних основ).

<i>Positivus</i>	<i>Comparativus</i>		<i>Superlativus</i>
	<i>m, f</i>	<i>n</i>	
bonus, a um – добрий	melior	melius	optimus, a, um
malus, a, um – поганий	pejor	pejus	pessimus, a, um
magnus, a, um – великий	major	maius	maximus, a um
parvus, a, um – малий	minor	minus	minimus, a, um
multi, ae, a – численніші	plures	plura	plurimi, ae, a

4 *Описові ступені порівняння*. Прикметники I-II відміни з основою на голосний **e, i** утворюють вищий ступінь шляхом додавання до звичайного прикметника прислівника **magis** (більш), а найвищий – за допомогою прислівника **maxime** (найбільш).

<i>Positivus</i>	<i>Comparativus</i>	<i>Superlativus</i>
idoneus, a, um – зручний	magis idoneus, a, um – більш зручний	maxime idoneus, a, um – найбільш зручний
necessarius, a, um – необхідний	magis necessarius, a, um – більш необхідний	maxime necessarius, a, um – найбільш необхідний

Синтаксис відмінків зі ступенями порівняння

У латинській мові можливі дві конструкції з вищим ступенем порівняння прикметників:

- конструкція з порівняльним сполучником **quam** (ніж): **Argentum vilius est, quam aurum.** – Срібло дешевше, ніж золото;

- безсполучникова конструкція, у якій об'єкт порівняння, на відміну від української мови, ставиться в аблативі (**ablativus comparationis**): **Vilius argentum est auro.** – Срібло дешевше за золото.

У найвищому ступені порівняння об'єкт порівняння ставиться у родовому відмінку (**genetivus partitivus**) без прийменника. Українською мовою перекладається родовим

відмінком з прийменником з, *серед*: **optĭmus omnium** - найкращий з усіх.

Контрольні питання

1 Назвіть ступені порівняння прикметників у латинській мові.

2 Як утворюється вищий ступінь порівняння прикметників?

3 Як утворюється найвищий ступінь порівняння прикметників?

4 Назвіть особливості утворення найвищого ступеня порівняння.

5 Як утворюються описові форми ступенів порівняння?

6 Назвіть суплетивні ступені порівняння.

7 З якими відмінками вживаються ступені порівняння прикметників у латинській мові?

Вправи

1 Утворіть вищий і найвищий ступені порівняння від поданих прикметників: *celĕber, bris, bre* – відомий; *humĭlis, e* – низький; *levis, e* – легкий; *gratus* – приємний; *magnus, a, um* – великий; *felix, ĭcis* – щасливий.

2 Прочитайте і перекладіть.

Dolor amĭni gravior est quam corpōris. Quod est omnium immicissĭmus homĭni? Alter homo. Exegi monumentum aere perennius (Horĭtius). Via recta brevissĭma est. Libertas, leges et pax sunt optĭma dona. Gravissĭmus est imperum consuetudĭnis. Nihil est pejus amĭco falso. Lingua celĕris est mens celerior. Tempus magistrōrum optĭmus est. Mores Graecōrum et Romanōrum dissimilĭmi sum.

Лексичний мінімум

aĕr, aĕris m – повітря

alter, era, erum – інший

anĭma, ae f – душа

consuetudo, inis f – звичка

lex, legis f – закон

libertas, atis f – свобода

mens, ntis f – розум, думка

monumentum, i n – пам'ятник

corpus, ōris m – тіло
dolor, ōris m – біль
donum, i n – дане
exigo, ěre III – закінчувати
falsus, a, um – неправдивий
imperium, i n – наказ
inimicus, a, um – ворожий
murus, i m – стіна
passus, us m – шаг

mos, mōris m – звичай
eloquentia, ae f – красномовство
omnis, e – всякий, кожний
paх, pacis f – мир
perennis, e – невичерпний
rectus, a, um – прямий
lacus, us m – озеро
ordo, inis m – порядок
mennis, is m – місяць

Афоризми

1 *Firmissima est inter pares amicitia.* – Між рівними дружба найрівніша.

2 *Facta sunt verbis difficiliōra.* – Вчинки вагоміші, ніж слова.

3 *Consultor homīni tempus utilissimus.* – Час найкорисніший порадник людини.

4 *Simulans amicum inimicus inimicissimus.* –
 Найнебезпечніший ворог прикидається другом.

5 *Ferro nocentius aurum* – Золото злочинніше від заліза.

ЗАНЯТТЯ 9

1 Прислівник (Adverbium)

У латинській мові існує дві категорії прислівників:

- самостійні, або первинні, наприклад: **semper** – завжди, **moх** – скоро, **nune** – тепер, **ubi** – де, коли, **saepe** – часто;

- похідні, або вторинні, що утворюються від прикметників.

Похідні прислівники утворюються від прикметників I-II відміни за допомогою суфікса **-ĕ** (рідше **-o**), який додається до основи.

Прикметник	Gen. sing.	Прислівник
altus, a, um – високий	alt-i	alt-ĕ – високо
malus, a, um – поганий	mal-i	mal-ĕ – погано
tenĕr, ěra, ěrum – ніжний	tenĕr-i	tenĕr-ĕ – ніжно
citius, a, um – швидкий	cit-i	cit-o – швидко
rarus, a, um – рідкий	rar-i	rar-o – рідко

Від прикметників III відміни – за допомогою суфікса **-īter**. Якщо основа прикметника закінчується на **-nt**, то до основи додається суфікс **-er**.

Прикметник	Gen. sing.	Прислівник
brevis, e – короткий	brev-is	brev-īter – коротко
celer, ěris, ěre – швидкий	celĕr-is	celer-iīter – швидко
prudens – розсудливий	prudens-is	prudens-er – розсудливо
sapiens – розумний	sapiens-is	sapiens-er – розумно

Часто у значенні прислівника вживається *Nom./Acc. sing.* середнього роду прикметників: **multum** – багато, дуже, **primum** – спершу, **facile** – легко. Велика група прислівників має суфікс **-tim (-sim)**: **partim** – частково, **passim** – всюди.

2 Ступені порівняння прислівників

Похідні прислівники, утворені від якісних прикметників, мають ступені порівняння. *Вищим ступенем порівняння* прислівників служить *Nom./Acc. sing.* вищого ступеня порівняння відповідного прикметника у середньому роді (на **-ius**).

Прикметник	Прислівник
altior, altius – вищий, а, е	altius – вище
celerior, celerius – швидкий, а, е	celerius – швидше
longior, longius – довший, а, е	longius – довше
sapientior, sapientius – мудріший, а, е	sapientius – мудріше

Найвищий ступінь порівняння прислівників утворюється від основи найвищого ступеня відповідного прикметника за допомогою суфікса **-ĕ**.

Прикметник	Прислівник
altissĭmus – найвищий	altissĭme – найвище
celerissĭmus - найшвидший	celerrĭme – найшвидше
longissĭmus – найдовший	longissĭme – найдовше
sapientissĭmus - наймудріший	sapientissĭme – наймудріше
facillĭmus – найлегший	facillĭme – найлегше

Суплетивні ступені порівняння прислівників

Positivus	Comparativus	Superlativus
male – погано	pejus	pessīme
magnopere – дуже	magis	maxīme
parum – мало	minus	minīme
multum – багато	plus	plurimum
diu – довго	diutius	diutissīme
prope – близько	propius	proxīme
saepe – часто	saepius	saepissīme
bene – добре	melius	optīme

Контрольні питання

- 1 На які групи поділяються прислівники?
- 2 Як утворюються похідні прислівники від прикметників I-II відмін?
- 3 Як утворюються похідні прислівники від прикметників III відміни?
- 4 Як утворюється вищий ступінь порівняння прислівників?
- 5 Як утворюється найвищий ступінь порівняння прислівників?

Вправи

1 Визначте, до яких категорій належать прислівники, перекладіть їх: prudenter, feliciter, alibi, mox, vix, acriter, ubi, tuto, merito, clare, valde, simpliciter, pulchre.

2 Утворіть прислівники від поданих прикметників: similis, e – подібний; liber, ěra, ěrum – вільний; gratus, a, um – приємний; saevus, a, um – жорсткий; elěgans, ntis – стрункий; gravis, e – тяжкий; prudens, ntis – розсудливий.

3 Утворіть вищий та найвищий ступені порівняння поданих прислівників: raro – рідко, feliciter – щасливо, male – погано, saepe – часто, brevis – коротко, tuto – безпечно, multum – багато.

4 Прочитайте і перекладіть.

1 Plenus venter non studet libenter. 2 Pares cum paribus facillime conveniunt. 3 Qui bene amat, bene castigat. 4 Utilius est fortes milites esse, quam grandes. 5 Non qui parum habet, sed qui

plus cupit, pauper est. 6 Lingua celēries est, mens celerior. 7 Honores mutant mores, sed raro in meliōres. 8 De mortuis aut bene, aut nihil. 9 Tarde venientibus ossa! 10 Bis dat, qui cito dat.

Лексичний мінімум

bis – двічі

castigo, āre I – карати

cupio, ěre III – бажати

grandis, e – великий, значний

honos, ris m – честь, почесь

libenter – охоче

convenio, ĩre IV – погоджуватися

autumnus, i m – осінь

miror, atus, ari I – дивитися

interrogo, are I – питати

miles, ĩtis m – воїн

muto, āre I – змінювати

os, ossis n – кістка

plenus, a, um – повний

venio, ĩre 4 – приходити

venter, tris m – живіт

tarde – пізно

victor, oris m – переможець

occido, ere III – падати

dubito, are I – мати сумнів

Афоризми

1 Potior est qui prior est. – Сильніший той, хто перший.

2 Melius sero, quam nunquam. – Краще пізно, ніж ніколи.

3 Citius, altius, fortius. – Швидше, вище, сильніше.

4 Cras, cras et semper cras et sic dilabitur aetas. – Завтра, завтра і завжди завтра і так минає вік.

5 Suaviter in modo, fortiter in re. – М'яко за формою, рішуче у справі.

3 Дієслово

Дієслово в латинській мові має такі категорії: особи (*persōna prima* – перша (я, ми); *persōna secunda* – друга (ти, ви); *persōna tertia* – третя (він, вона, воно, вони)), числа (*numērus singularis* – однина, *numērus pluralis* – множина), стану (*genus actīvum* – активний, *genus passīvum* – пасивний), способу (*modus*) та часу (*tempus*).

Дієслово має три способи: дійсний (*indicatīvus*) – спосіб факту; наказовий (*imperatīvus*) – виражає наказ або прохання; умовний (*conjunctīvus*) – спосіб не факту, але думки про нього.

Латинські дієслова мають шість часів, які поділяються на дві групи: часи недоконаного виду (*imfectum* – система інфекта) та доконаного (*perfectum* – система перфекта). До системи інфекта належать *praesens* (теперішній час), *imperfectum* (минулий час недоконаного виду), *futūrum I* (майбутній перший); до перфекта – *perfectum* (минулий доконаний), *plusquamperfectum* (давноминулий), *futūrum II* (майбутній другий). Всі дієслівні форми в латинській мові поділяються на дві групи: особові (*verbum finitum*) та неособові (*verbum infinitum*). До особових відносяться всі дієвідмінювані форми, до неособових – невідмінювані.

Неособові дієслівні форми: *infinitivus* – неозначена форма дієслова; *participium* – дієприкметник; *gerundum* – віддієслівний іменник; *gerundium* – віддієслівний прикметник; *supinum* – віддієслівна форма, близька за значенням до інфінітива.

4 Основні форми дієслова. Основи латинського дієслова

У латинській мові є 4 дієвідміни. Належність дієслова до того чи іншого типу дієвідмінювання визначається за кінцевою голосною або приголосною основи інфекта (теперішнього часу). Якщо від дієслів у неозначеній формі (*infinitivus*) відкинути закінчення **-re** (для I, II, IV дієвідмін) або **-ĕre** (для III дієвідміни), то ми отримаємо основу теперішнього часу.

<i>Conjugatio</i>	<i>Infinitivus</i>	<i>Основа</i>	<i>Закінчення основи</i>
I	narrāre – розповідати	narra-	-ā
II	docĕre – навчати	doce-	-ĕ
III(a)	scribĕre – писати	scrib-	- приголосний
	minuĕre – зменшувати	minu-	-ŭ
III(b)	facĕre- робити	faci-	-i
IV	audĭre – слухати	audi-	-i

На відміну від дієслів II дієвідміни, дієслова III дієвідміни мають короткий **-ĕ** в інфінітиві: **defend-ĕ-re** – захищати, **dic-ĕ-re** – говорити.

У словнику латинське дієслово подається у **чотирьох основних формах**: 1) перша особа однини теперішнього часу

дійсного способу активного стану (*praesens indicatīvi actīvi*); 2) перша особа однини минулого часу дійсного способу активного стану (*perfectum indicatīvi actīvi*); 3) супін (*supīnum*); 4) інфінітив теперішнього часу активного стану (*infinitīvus praesentis actīvi*). Наприклад: **amo, amāvī, amātum, amāre** – любити; **moveo. movi, motum, movēre** – рухати; **lego, legi, lectum, legēre** – читати; **statuo. statui, statūtum, statuēre** – ставити.

Форма словникового запису дієслів: **scribo. psi, ptum, ěre III** – писати. Тут перша форма наводиться повністю, інші подані закінченнями з кінцевими літерами основи, цифрою вказується тип дієвідміни.

Основні форми дієслова необхідні для визначення **трьох дієслівних основ**, від яких утворюються всі часові форми латинського дієслова:

1) основа *infectum* (основа недоконаного виду), яка визначається за першою основною формою шляхом заміни закінчення **–o** на **–ā** (для I дієвідміни) та відкидання закінчення **–o** (для II, III, IV дієвідмін): **amo- amā-; moveo-move-; lego-leg-; statuo-stata-; facio-faci-; audio-audi-**;

2) основа *perfectum*, яку отримуємо шляхом відкидання закінчення від другої основної форми: **amāvī-amāv-; movi-mov-; legi-leg; audīvi-audīv-**;

3) основа *supinum* – відкидання закінчення від третьої основної форми: **amatum-amat-; motum-mot; lectum-lect; audītum-audīt-**.

Контрольні питання

- 1 Назвіть граматичні категорії латинського дієслова.
- 2 Якою є система дієслівних часів?
- 3 За якою ознакою відбувається поділ дієслів на чотири дієвідміни?
- 4 Назвіть основні форми дієслова. Наведіть приклади словникового запису дієслова.
- 5 Які основи має латинське дієслово? Як вони визначаються?

Вправи

1 Утворіть за формою 1-ї особи однини неозначену форму дієслів та перекладіть: *monstro* I, *studio* II, *dico* III, *punio* IV, *interrōgo* I, *video* II, *credo* III, *finio* IV.

2 Визначте основу *infectum* і тип відмінювання поданих дієслів: *ducere* – вести, *monere* – нагадувати, *clamare* – кричати, *errare* – помилятися, *videre* – бачити, *servire* – служити, *vincere* – перемагати.

3 Знайдіть основу *infectum*, *perfectum* та *supinum* від поданих дієслів: *occipō*, *avi*, *atum*, *are* I – займати; *terreo*, *ui*, *itum*, *ere* II – залякувати; *construo*, *struxi*, *structum*, *ere* III – будувати; *sentio*, *sensi*, *sensum*, *ire* IV – відчувати.

ЗАНЯТТЯ 10

1 Утворення дієслівних форм системи інфекта

Часові форми системи інфекта утворюються шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень активного та пасивного станів.

Persōna	Activum		Passivum	
	<i>Sing.</i>	<i>Plur.</i>	<i>Sing.</i>	<i>Plur.</i>
1	-o(-m)	-mus	-or(-r)	-mur
2	-s	-tis	-ris	-mini
3	-t	-nt	-tur	-ntur

2 Теперішній час дійсного способу активного та пасивного станів *Praesens indicatīvi actīvi et passīvi*

У дієслів I, II, IV дієвідмін особові закінчення приєднуються безпосередньо до основи інфекта, а в дієсловах III дієвідміні між основою і закінченням з'являються поєднувальні голосні: а) перед **s, t, m** –**i**; б) перед **nt** –**u**. У I дієвідміні відбулося злиття кінцевої голосної основи –**a** із особовим закінченням –**o** (–**or**): **ama/o/or** – **amo** – я люблю, **amor** – мене люблять. У IV дієвідміні в 3-й особі множини між основою і закінченням вставляється поєднувальна голосна –**u** за аналогією до III дієвідміні: **leg-u-nt** – вони читають, **audi-u-nt** – вони слухають.

Praesens indicatīvi actīvi

Число	Особа	Дієвідміна			
		<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>
Sing.	1	am-o <i>я люблю</i>	doce-o <i>я навчаюсь</i>	scrib-o <i>я пишу</i>	audi-o <i>я слухаю</i>
	2	ama-s	doce-s	scrib-i-s	audi-s
Plur.	3	ama-t	doce-t	scrib-i-t	audi-t
	1	amā-mus	docē-mus	scrib-ī-mus	audī-mus
	2	amā-tis	docē-tis	scrib-ī-tis	audī-tis
	3	ama-nt	doce-nt	scrib-u-nt	audi-u-nt

Praesens indicatīvi passīvi

Число	Особа	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>
Sing.	1	am-o-r	doce-or	scrib-or	audi-or
	2	<i>мене</i> <i>люблять</i>	<i>мене</i> <i>навчають</i>	<i>мене</i> <i>записують</i>	<i>мене</i> <i>слухають</i>
	3	amā-ris amā-tur	docē-ris docē-tur	scrib-ē-ris scrib-ī-tur	audī-tis audī-tur
Plur.	1	amā-mur	docē-mur	scrib-ī-mur	audī-mur
	2	ama-mini	doce-mini	scrib-mini	audi-mini
	3	ama-ntur	doce-ntur	scrib-ntur	audi-u-ntur

У дієслів III дієвідмини перед закінченням **-ris** вставляється поєднувальна голосна **-ē**: **scrib-ē-ris**.

3 Минулий час недоконаного виду активного та пасивного станів (Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi)

Дана часова форма утворюється шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-bā-** (для I дієвідмини) або **-ēbā-** (для III та IV дієвідмін) й особових закінчень активного та пасивного станів. У 1-й особі однини маємо закінчення **-m (-r)**, оскільки суфікс закінчується на голосний.

Imperfectum indicatīvi actīvi

Число	Особа	I	II	III	IV
Sing.	1	amā-ba-m	docē-ba-m	scrib-ēba-m	audi-ēba-m
	2	<i>я любив</i>	<i>я навчав</i>	<i>я писав</i>	<i>я слухав</i>
	3	amā-ba-s amā-ba-t	docē-ba-s docē-ba-t	scrib-ēba-s scrib-ēba-t	audi-ēba-s audi-ēba-t
Plur.	1	ama-bā-mus	doce-bā-mus	scrib-ebā-mus	audi-ebā-mus
	2	ama-bā-tis	doce-bā-tis	scrib-ebā-tis	audi-ebā-tis
	3	amā-ba-nt	docē-ba-nt	scrib-ēba-nt	audi-ēba-nt

Imperfectum indicatīvi passīvi

Число	Особа	I	II	III	IV
Sing.	1	amā-ba-r	docē-ba-r	scrib-ēba-r	audi-ēba-r
	2	<i>мене любили</i>	<i>мене навчали</i>	<i>мені писали</i>	<i>мене слухали</i>
	3	ama-bā-ris ama-bā-tur	doce-bā-ris doce-bā-tur	scrib-ebā-ris scrib-ebā-tur	audi-ebā-ris audi-ebā-tur
Plur.	1	ama-bā-mur	doce-bā-mur	scrib-ebā-mur	audi-ebā-mur
	2	ama-ba-mīni	doce-ba-mīni	scrib-eba-mīni	audi-eba-mīni
	3	ama-ba-ntur	doce-ba-ntur	scrib-eba-ntur	scrib-eba-ntur

4 Майбутній час (перший) дійсного способу активного та пасивного станів (Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi)

Ця часова форма утворюється для дієслів I-II дієвідмін додаванням до основи інфекта суфікса **-b-** й особових закінчень активного та пасивного станів, які приєднуються за допомогою поєднувальних голосних. Для дієслів III-IV дієвідмін futurum I утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-a-** (у 1-й особі однини) та **-ē-** (для всіх інших осіб) і відповідних особових закінчень. Оскільки суфіксом є голосний, то в 1-й особі замість закінчення **-o** вживається **-m** (в активному стані) і замість **-or - r** (у пасивному).

Futŭrum I indicatīvi actīvi

Число	Особа	I	II	III	IV
Sing.	1	amā-b-o <i>я буду любити</i>	docē-b-o <i>я навчу</i>	scrib-a-m <i>я напишу</i>	audi-a-m <i>я послухаю</i>
	2	amā-b-i-s	docē-b-i-s	scrib-e-s	audi-e-s
	3	amā-b-i-t	docē-b-i-t	scrib-e-t	audi-e-t
Plur.	1	ama-b-ī-mus	doce-bī-mus	scrib-ē-mus	audi-ē-mus
	2	ama-b-ī-tis	doce-b-ī-tis	scrib-ē-tis	audi-ē-tis
	3	ama-b-u-nt	docē-b-unt	scrib-e-nt	audi-e-nt

Futŭrum I indicatīvi passīvi

Число	Особа	I	II	III	IV
Sing.	1	amā-b-or <i>мене будуть любити</i>	docē-b-or <i>мене навчатъ</i>	scrib-a-r <i>мені напишуть</i>	audi-a-r <i>мене послухають</i>
	2	ama-b-ē-ris	doce-b-ē-ris	scrib-ē-ris	audi-ē-ris
	3	ama-b-ī-tur	doce-b-ī-tur	scrib-ē-tur	audi-ē-tur
Plur.	1	ama-b-ī-mur	doce-b-ī-mur	scrib-ē-mur	audi-ē-mur
	2	ama-b-i-mini	doce-b-i-mini	scrib-e-mini	audi-e-mini
	3	ama-b-u-ntur	doce-b-u-ntur	scrib-e-ntur	audi-e-ntur

Відмінювання допоміжного дієслова **sum, fui, (-) esse** (бути) в часах системи інфекта

Число	Особа	<i>Indicativus</i>	<i>Imperfectum</i>	<i>Futŭrum I</i>
Sing.	1	sum – я є	eram – я був	ero – я буду
	2	es	eras	eris
	3	est	erat	erit
Plur.	1	sumus	erāmus	erīmus
	2	estis	erātis	erītis
	3	sunt	erant	erunt

Контрольні питання

1 Як утворюються часові форми Praesens indicatīvi et passīvi? Назвіть особові закінчення активного та пасивного станів.

2 Як утворюються часові форми Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi? Наведіть приклади.

3 Як утворюються часові форми Futurum I indicativi activi et passivi? Наведіть приклади.

4 Провідмініуйте допоміжне дієслово *esse* в часах системи інфекта.

Вправи

1 Провідмініуйте подані дієслова в *Praesens, Imperfectum, Futurum I indicativi activi et passivi*: *orno, āvi, ātum, āre I* – прикрашати; *moneo, ui, itum, ěre II* – переконувати; *mitto, misi, missum, ěre III* – посилати; *vestio, ivi, itum, ire IV* – одягати.

2 Визначте граматичну форму дієслів (час, спосіб, стан, особу, число): *laborātis, legēbas, teget, discis, finiuntur, vestiēris, accusabātis, moneor, silēmus, puniam, narrābunt, absolvēbam, monēris, tacent, cogitamīni, agēbant.*

3 Прочитайте і перекладіть речення.

1 Si taces, concentis. 2 Victoria concordia gignitur. 3 Bonus liber nonsemel legitur. 4 Si necessarium erit pro patria nostra pugnāre, ad arma vocabimur et nullum inimicum timebimus. 5 Verum amicum pecunia non parābis. 6 Romāni agri culturae studēbant. 7 Et longa erat via, et periculōsa. 8 Ut salūtas, ita salutabēris. 9 Incōlae Galliae Latīna lingua Galli appellantur. 10 Natūra nihil sine causa gignit.

Лексичний мінімум

apello, are I – називати

officium, i n – обов'язок

arma, ae f – зброя, захист

causa, ae f – причина

consentio, ire IV – погоджуватися

gigno, ěre III – народжувати

inimicus, i m – ворог

necessarius, a, um – необхідний

paro, āre I – порівнювати, купувати

pecunia, ae f – гроші

ventus, i m – вітер

satis – достатньо

caelum, i n – небо

periculōsus, a, um – небезпечний

pugno, āre I – боротися

salūto, āre I – вітати

semel – одноразово

parvus, a, um – малий

taceo, ěre II – мовчати

timeo, ěre II – боятися

verus, a, um – вірний

voco, āre I – звати, кликати

verto, ere III – повертати

forum, i n – площа

fluo, ere III – текти

Афоризми

1 *Dum spiro, spero. (Ovidius)* – Доки дихаю, сподіваюсь.
(Овідій)

2 *Aut inveniam, aut faciam.* – Або знайду дорогу, або прокладу (її сам).

3 *Clavus clavo pellitur.* – Клин клином вибивається.

4 *Tempora mutantur et nos mutamur in illis.* – Часи змінюються, і ми змінюємося в них.

5 *Ut salötas, ita salutaberis.* – Як ти вітаєшся, так і тебе привітають.

ЗАНЯТТЯ 11

1 Утворення дієслівних форм системи перфекта. Часи системи перфекта активного стану (*Tempora perfecti activi*)

Часові форми системи перфекта утворюються як від основи перфекта, так і від основи супіна.

1 *Perfectum indicativi activi* (минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану) формується від основи перфекта за допомогою особових закінчень.

<i>Persöna</i>	<i>Sing.</i>	<i>Plur.</i>
1	-i	-imus
2	-isti	-istis
3	-it	-erunt(-ere)

Зразок відмінювання дієслів

<i>Число</i>	<i>Особа</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>
Sing.	1	amāv-i <i>я полюбив</i>	docu-i <i>я навчив</i>	scrips-i <i>я написав</i>	audīv-i <i>я послухав</i>
	2	amāv-isti	docu-isti	scrips-isti	audīv-isti
	3	amav-it	docu-it	scrips-it	audiv-it
Plur.	1	amav-ēmus	docu-īmus	scrips-īmus	audiv-īmus
	2	amav-istis	docu-istis	scrips-istis	audiv-istis
	3	amav-ērunt	docu-ērunt	scrips-ērunt	audiv-ērunt

Латинський перфект має такі значення:

1) *perfectum historicum* (минулого часу доконаного виду): **delēvi** – я зруйнував;

2) *perfectum praesens* (дія, здійснена в минулому, результат якої зберігся у теперішньому часі): **novi** - я дізнався = я знаю.

2 *Plusquamperfectum indicatīvi actīvi* (давноминулий час дійсного способу активного стану) отримуємо додаванням до основи перфекта суфікса **-ĕra-** та особових закінчень активного стану: **-m, -s, -t, -mus, -tis, -nt.**

Зразок відмінювання дієслів

Число	Особа	I	II	III	IV
Sing.	1	amav-ĕra-m я (давно) полюбив	docu-ĕra-m я (давно) навчив	scrips-ĕra-m я (давно) написав	audiv-ĕra-m я (давно) прослухав
	2	amav-ĕra-s	docu-ĕra-s	scrips-ĕra-s	audiv-ĕra-s
	3	amav-ĕra-t	docu-ĕra-t	scrips-ĕra-t	audiv-ĕra-t
Plur.	1	amav-erā-mus	docu-erā-mus	scrips-erā-mus	audiv-erā-mus
	2	amav-erā-tis	docu-erā-tis	scrips-er-tis	audiv-erā-tis
	3	amav-ĕra-nt	docu-ĕra-nt	scrips-ĕra-nt	audiv-ĕra-nt

Plusquamperfectum вказує на дію, яка відбулася раніше іншої минулої дії: **Amīco meo libros, quos ipse legĕram (pl/perf.) misi (perf.).** – Я послав моєму другові книжки, які сам прочитав.

3 *Futūrum II indicatīvi actīvi* (майбутній другий дійсного способу активного стану) утворюється додаванням до основи перфекта суфікса **-ĕr-** (для 1-ї особи однини) і суфікса **-ĕri-** (для усіх інших осіб) та особових закінчень активного стану.

Зразок відмінювання дієслів

Число	Особа	I	II	III	IV
Sing.	1	amav-ĕr-o я люблю (раніше)	docu-ĕr-o я навчу (раніше)	scrips-ĕr-o я напишу (раніше)	audiv-ĕr-o я послухаю (раніше)
	2	amav-ĕri-s	docu-ĕri-s	scrips-ĕri-s	audiv-ĕri-s
	3	amav-ĕri-t	docu-ĕri-t	scrips-ĕri-t	audiv-ĕri-t
Plur.	1	amav-erī-mus	docu-erī-mus	scrips-erī-mus	audiv-erī-mus
	2	amav-erī-tis	docu-erī-tis	scrips-erī-tis	audiv-erī-tis
	3	amav-ĕri-nt	docu-ĕri-nt	scrips-ĕri-nt	audiv-ĕri-nt

Futūrum II виражає дію, яка відбудеться у майбутньому раніше, ніж дія, виражена *Futūrum I*: **Ut sementem fecēris** (fut. II) – Як зробиш посів, так і будеш жати. (пор. укр.: Що посієш, те й пожнеш).

Відмінювання допоміжного дієслова esse (бути) в часах перфекта

Число	Особа	Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum II
Sing.	1	fui – я був	fuēram – я був(раніше)	fuēro – я буду(раніше)
	2	fuisti	fuēras	fuēris
	3	fuit	fuērat	fuērit
Plur.	1	Fuīmus	fuerāmus	fuerīmus
	2	fuistis	fuerātis	fueritis
	3	fuērunt	fuērant	fuērint

Контрольні питання

1 Як утворюється Perfectum indicatīvi actīvi? Яку дію він виражає?

2 Як утворюється Plusquamperfectum indicatīvi actīvi? Яку дію виражає?

3 Як утворюється Futūrum II indicatīvi actīvi? Яку дію виражає?

4 Назвіть часові форми допоміжного дієслова esse в часах системи перфекта.

Вправи

1 Утворіть часові форми від поданих дієслів:

narro, āvi, ātum, āre I – розповідати; maneo, nsi, nsum, ěre II – залишатися; frango, frēgi, fractum, ěre III – ламати; aperio, rui, rtum, ĩre IV – відкривати; do, dedi, datum, dāre I – давати; dico, dixi, dictum, ěre III – говорити; moneo, nui, ĩtum, ěre II – нагадувати; munio, ĩvi, ĩtum, ĩre IV – зміцнювати.

2 Визначте граматичну форму (час, спосіб, особу, число) поданих дієслів: munīvi, narravērunt, promīsit, laudavēris, fuīmus, fecero, muniverīmus, exēgit, rexisti, sensērunt, movēratis, monuisti, laboravīmus, aperuērunt.

3 Прочитайте і перекладіть речення.

1 Gallīna scripsit. 2 Exēgi monuwentum. (Horātius) 3 Quis dixit: «Veni, vidi, vici». Caesar, cum q̄pud Zelam Pharnācem vicit. 4 Caesar omnībus, qui arma tulērant vitam consessit. 5 Homīnes saepe eos, qui iis confisi sunt, fallēbant. 6 Antiqua fuērunt olim nova. 7 Librum tuum, quem mihi promisēras, accēpi. 8 Senex quidam invēni dixit: «Ego fui quod tu es, tu eris quod ego sum». 9 Si te rogavēro alīquid, none respondēbis? 10 Justitia sine prudential multum potērit: sine juistitia nihil valēbit prudentia.

Лексичний мінімум

accipio, ěre III – отримувати

alīquis, alīqua, alīquid – щось, дещо важливе

apud – перед

confīdo, ěre III – покладатися

exīgo, ěre III – закінчувати

fallo, ěre – обманювати

promitto, ěre III – обіцяти

quidam, quae, quod – деякий, дехто

respondeo, ěre II – відповідати

rogo, āre I – просити, питати

gallīna, ae f – курка

none – хіба ні?

tolēro, āre I – нести, переносити

invenio, ěre IV – знаходити

justitia, ae f – правосуддя

olim – колись, давно

possum, potui – могли

senex, senis m, f – старий

valeo, ěre II – мати значення

Афоризми

1 *Ut sementem fecēris, ita metes.* – Як зробиш посів, так і будеш жати.

2 *Feci, quod potui, faciant meliōra potentes.* – Я зробив, що міг, нехай інші зрорблять краще (формула передачі консульської влади).

3 *Dixi et animam levāvi.* – Сказав і полегшив душу.

4 *Quod periit, periit.* – Що пройшло, те й пройшло.

5 *Non omnia possunt omnes.* – Не всі можуть все.

ЗАНЯТТЯ 12

1 Дієприкметник (*Participium*)

У латинській мові існує три форми дієприкметників:

- *participium praesentis activi* (дієприкметник теперішнього часу активного стану);

- *participium perfecti passivi* (дієприкметник минулого часу пасивного стану);

- *participium futuri activi* (дієприкметник майбутнього часу активного стану).

1 *Participium praesentis activi* означає дію, одночасну з дією керуючого дієслова.

Video puerum librum legentem. – Я бачу хлопця, який читає книгу.

Vidi puerum librum legentem. – Я бачив хлопця, який в той час читав книгу.

Vidēbo puerum librum legentem. – Я побачу хлопця, який в той час буде читати книгу.

Отримуємо додаванням до основи інфекта суфіксів **-nt-** (для дієслів I дієвідміни) та **-ent-** (для дієслів III-IV дієвідмін). Nom. sing. усіх трьох родів утворюється і закінчується на **-us-** (у III-IV дієвідмінах перед закінченням вживається поєднувальна голосна **-ě-**). Відмінюється за типом прикметників III відміни одного закінчення (наприклад, **sapiens, utis** - розумний): **ama-us, antis** - люблячий, той, хто любить; **duce-us, ěntis** - той, хто навчає; **scrib-ě-us, ěntis** - той, хто пише; **audi-ě-us, ěntis** - той, хто слухає.

2 *Participium perfecti passivi* означає дію, що передує дії керуючого дієслова: **Legit (legit, leget) epistulam scriptam.** – Він читає (прочитав, прочитає) написаний лист.

Утворюється додаванням до основи супіна родових закінчень прикметників **-us, -a, -um** і відмінюється за зразком прикметників I-II відмін: **ornāt-us, -a, -um** – прикрашений; **doctus, -a, -um** – навчений; **script-us, -a, -um** - написаний; **audīt-us, -a, -um** – вислуханий.

У реченні дієприкметник минулого часу може виступати у функції означення або іменної частини складеного присудка.

3 *Participium futuri activi* отримуємо від основи супіна за допомогою суфікса **-ŭr-** та родових закінчень **-us, -a, -um** і відмінюємо за зразком прикметників I-II відмін. Найчастіше виражає намір здійснити якусь дію: **amat-ŭr-us, -a, -um** – той, хто має намір любити; **doct-ŭr-us, -a, -um** – то, хто має намір навчати; **script-ŭr-us, -a, -um** – той, хто має намір писати; **auditŭr-us, -a, -um** – той, хто має намір слухати.

2 Герундив – віддієслівний прикметник (*Gerundivum*)

Gerundivum відповідає дієприкметнику майбутнього часу пасивного стану (*participium perfecti passivi*): утворюється від основи інфекта шляхом приєднання суфікса **-nd-** (для I-II дієвідмін) і суфікса **-end-** (для III-IV дієвідмін) та родових закінчень **-us-, -a-, -um**.

Герундив означає повинність, необхідність і відмінюється за I-II відмінами прикметників. Наприклад: **ama-nd-us, -a, -um** – той, якого слід любити; **doce-nd-us, -a, -um** – той, кого слід навчати; **scrib-end-us, -a, -um** – той, кому слід писати; **audi-end-us, -a, -um** – той, кого слід слухати. **Epistŭla legenda.** – Лист, який слід прочитати.

Gerundivum вживається у реченні як узгоджене означення, особливо в непрямих відмінках, і перекладається неозначеною формою дієслова, віддієслівним іменником і дієприслівником. Наприклад: **Legendis oratoribus et poetis discere.** – Навчатися читаючи ораторів і поетів.

У безособовій конструкції *gerundivum* виступає іменною частиною присудка і вживається у формі середнього роду однини з дієсловом-зв'язкою **esse**: **Noc erat demonstrandum** – Що й треба було довести.

У безособовій конструкції герундив виступає іменною частиною присудка, утворюючи описову дієвідміну пасивного стану (*conjugatio periphrastica passiva*): **De gustibus non est disputandum.** – Про смаки не слід сперечатися.

Деякі слова, що виникли від латинського герундива, увійшли до лексичного складу української мови: референдум (**referendum est** – необхідно доповісти), пропаганда (**propaganda**

sunt – необхідно розширити), меморандум (**memorandum est** – слід пам'ятати).

3 Герундій – віддієслівний іменник (**Gerundium**)

Gerundium утворюється шляхом додавання до основи інфекта суфіксів **-nd-** (для I-II дієвідмін) та **-end-** (для III-IV дієвідмін) і відмінкових закінчень II відміни. Ця форма означає дію як процес, має лише чотири відмінки (*Gen., Dat., Acc., Abl.*) і відмінюється за II відміною середнього роду в однині.

Gerundium може перекладатися за допомогою інфінітива, віддієслівного іменника або дієприслівника залежно від контексту: **ars legendi** – мистецтво читати; **legendo memoriam exerceo** – читаючи я треную пам'ять.

Genetivus герундія вживається у ролі означення (**modus vivendi** – спосіб життя); з прикметниками, які вимагають родового відмінка (**peritus dicendi** – досвідчений оратор); з прийменниками **causa** і **gratia** (**ornandi causa** – для прикраси).

Dativus означає мету і використовується рідко: **studere legendo** – вдаватися до читання.

З *Accusativus* герундій застосовується з прийменником **ad** для позначення мети: **ad intellegendum** – для розуміння.

Ablativus герундія вживається у значенні *ablativus instrumenti*: **docendo discimus** – навчаючи ми вчимось; обставини способу дії (*ablativus modi*): **ridendo dicere verum** – сміючись, говори істину; а також у сполученні з прийменниками **ex** (з, від), **de** (про), **in** (в, на): **voluptas ex legendo** – задоволення від читання.

Як неособова дієслівна форма герундій має дві дієслівних ознаки:

1) визначається прислівником: **Gutta cavat lapidem non vis, sed saepe calendo.** – Крапля точить камінь не силою, але частим падінням;

2) зберігає дієслівне керування, тобто потребує того ж відмінка, що й особова дієслівна форма, в тому числі може мати при собі прямий додаток: **Cupiditas legendi libros.** – Бажання читати книги.

Контрольні питання

- 1 Які форми має дієприкметник у латинській мові?
- 2 Як утворюється *participium praesentis actīvi*?
- 3 Як утворюється *participium perfecti passīvi*?
- 4 Як утворюється *futūri actīvi*?
- 5 Що являє собою *gerundivum*? Як він утворюється?
- 6 Що являє собою *gerundium*? Як він утворюється?
- 7 Назвіть характеристику вживання герундія за відмінками.

Вправи

1 Утворіть три форми дієприкметників (*participium praesentis actīvi*, *participium perfecti passīvi*, *participium futūri actīvi*) від поданих дієслів: *impĕro*, *āvi*, *ātum*, *āre* I – наказувати; *video*, *vidi*, *visum*, *ĕre* II – бачити; *facio*, *feci*, *factum*, *ĕre* III – робити; *punio*, *īvi*, *ītum*, *īre* 4 - карати; *supero*, *āvi*, *aātum*, *āre* IV – перевищувати; *deleo*, *ĕvi*, *ĕtum*, *ĕre* II – знищувати; *scribo*, *psi*, *ptum*, *ĕre* III – писати; *finio*, *īvi*, *ītum*, *īre* IV – закінчувати.

2 Утворіть герундив від поданих дієслів і перекладіть:

creo, *āvi*, *ātum*, *āre* I – створювати; *pareo*, *ui*, *ītum*, *ĕre* II – з'являтися; *duco*, *duxi*, *ductum*, *ĕre* III – вести; *scio*, *īvi*, *ītum* *īre* IV – знати.

3 Утворіть герундій та наведіть форми непрямих відмінків від поданих дієслів: *laudo*, *āvi*, *ātum*, *āre* I – хвалити; *taceo*, *ui*, *ctum*, *ĕre* II – мовчати; *disco*, *didici*, (-), *ĕre* III – вчитися; *audio*, *īvi*, *ītum*, *īre* IV – слухати.

4 Прочитайте й перекладіть.

1 *Parendum est legibus.* 2 *Difficilis est regendi rem publicam.*
3 *Caesari haec uno tempore agenda sunt.* 4 *Vincendum aut moriendum est.* 5 *Apud Pythagoram discipulis quinque annos tacendum erat.* 6 *Modus vivendi.* 7 *Nihil sine ratione faciendum est.* 8 *Corpus juvenibus exercendum est.* 9 *Breve tempus homini ad vivendum datur.* 10 *De omnibus dubitandum.*

Лексичний мінімум

ago, ěre III – вести, проводити	purco, ěre II – з'являтися, підкоритися
annus, i m – рік	publicus, a um – державний
apud – навколо, перед	quinque – п'ять
dubĭto, ăre I – коливатися, сумніватися	ratio, ģnis m - розум
exerceo, ěre II – займатися, вправлятися	rego, ěre III – керувати
juvĕnis – молодий	vinco, ěre III – перемагати

Афоризми

- 1 *Nullum malum sine aliquo bono.* – Нема лиха без добра.
- 2 *Deliberantum est diu, statuendum semel.* – Обмірювати треба довго, вирішувати одразу.
- 3 *Vis probandi.* – Сила доказу.
- 4 *De duobus malis minus eligendum.* – З двох зол слід вибирати менше.
- 5 *Ad disputandum.* – Для обговорення.

ЗАНЯТТЯ 13

1 Часи системи перфекта пасивного стану (*Tempora perfecti passivi*)

Форми перфектних часів пасивного стану утворюються аналітичним шляхом із сполучення *participium perfecti passivi* (дієприкметника минулого часу пасивного стану) відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **esse** в часах системи інфекта.

Дієслово **esse** вживається у формі:

- *praesens* для утворення *perfectum indicatĭvi passĭvi*;
- *imperfectum – plusquamperfectum indicatĭvi passĭvi*;
- *futĭrum I – futĭrum II*.

1 *Perfectum indicatĭvi passĭvi* формується додаванням до *participium perfecti passivi* смислового дієслова особових форм дієслова **esse** в *praesens indicatĭvi*.

Зразок відмінювання дієслова *docere* (навчати)

Sing.	1	doctus, a, um	sum – мене навчили
	2	doctus, a, um	es
	3	doctus, a, um	est
Plur.	1	docti, ae, a	sumus
	2	docti, ae, a	estis
	3	docti, ae, a	sunt

Troia a Craecis delēta est. – Троя зруйнована греками.

2 *Plusquamperfectum indicatīvi passīvi* отримуємо додаванням до *participium perfecti passīvi* смислового дієслова особових форм дієслова **esse** в *imperfectum indicatīvi*.

Sing.	1	doctus, a, um	eram – я був навчений раніше
	2	doctus, a, um	eras
	3	doctus, a, um	erat
Plur.	1	docti, ae, a	erāmus
	2	docti, ae, a	erātis
	3	docti, ae, a	erant

Tres milītes vuluerāti erunt. – Три воїни були поранені.

3 *Futurum II indicatīvi passīvi* утворюється додаванням до *participium perfecti passīvi* смислового дієслова особових форм дієслова **esse** у **futūrum I**.

Sing.	1	doctus, a, um	ero – я буду навчений
	2	doctus, a, um	eris
	3	doctus, a, um	erit
Plur.	1	docti, ae, a	erīmus
	2	docti, ae, a	erītis
	3	docti, ae, a	erunt

Omnia approbavīmus, quas a te facta erunt. – Ми схвалимо все, що буде зроблено тобою.

Контрольні питання

- 1 Як утворюється *perfectum indicatīvi passīvi*?
- 2 Як утворюється *plusquamperfectum indicatīvi passīvi*?
- 3 Як утворюється *futūrum II indicatīvi passīvi*?

Вправи

1 Провідмініуйте подані дієслова в усіх часах системи перфекта пасивного стану: nego, āvi, ātum, āre I – заперечувати; deleo, ēvi, ētum, ēre II – руйнувати; jacio, jeci, jactum, ēre III – кидати; vestio, īvi, ĭtum, ĭre IV – одягати.

2 Визначте граматичну форму (час, спосіб, стан, особу, число) дієслів і перекладіть: vocatae sunt, visus eram, visi eritis, victa est, gesta eratis, ventus ero, venti errant, ventus er, sciti sumus, scitus es, vocatus est, visa erat, gestus sum;

voco, āvi, ātum, āre – кликати; video, vidi, visum, ēre – бачити; vinco, vici, victum, ēre – перемагати; gero, gessi, gestum, ēre – нести; venio, veni, ventum, ĭre – приходити; scio, īvi, ĭtum, ĭre – знати.

3 Прочитайте і перекладіть речення.

1 Omne jus hominum causa institutum est. 2 Si frustra admonitus eris, punieris. 3 Dulce et decorum est pro patria mori. 4 Apud Romanos feminae ab omnibus officiis civilibus et publicis remotae errant. 5 Injuriam qui facturus est, jam facit. 6 Caesar Galliam expugnatus erat. 7 Gutta lapidem cavat non vi, sed saepe cadendo. 8 Alexander Magnus ab Aristotele, viro sapienti, eruditus est. 9 Magna classis Persarum parvo numero navium Graecorum apud Salamina victa est. 10 In Gallia multae urbes a Caesare sunt delatae.

Лексичний мінімум

ab – від, з, після

admoneo – нагадувати

cado, ēre III – падати

classis, is f – флот

civilis, e – громадянський

cavo, are I – точити

decorus a, um – гарний, престижний

finistra – марно

injuria, ae f – порушення права

instituo, ēre III – встановлювати

jus, juris n – право

lapis, idis m – камінь

publicus, a, um – суспільний

officium, i n – обов'язок, справа

removeo, ēre II – усувати

si – якщо

Афоризми

1 *Calamitate doctus sum.* – Біда мене навчила.

2 *Plaudite, amici, finite est comoedia.* – Аплодуйте, друзі, комедія закінчена.

3 *Acti labores jucundi.* – Скінчені труди приємні.

4 *Alea jacta est.* – Жереб кинутий.

5 *Nemo propheta acceptus est in partia sua.* – Немає пророка у своїй вітчизні.

ЗАНЯТТЯ 14

1 Дієслова, похідні від *esse*

У латинській мові від дієслова **sum, fui, (-), esse** (бути) утворюється ряд похідних дієслів за допомогою префіксів, які надають дієслову нового значення: **absum, afui, (-), abesse** (бути відсутнім, віддаленим); **adsum, affui (adfui), (-), adesse** (бути присутнім, допомагати); **desum, defui, (-), deesse** (не вистачати); **intersum, interfui, (-), interesse** (знаходитися серед чогось); **praesum, praefui, (-), praesse** (бути попереду); **prosum, profui, (-), prodesse** (приносити користь, допомагати).

Дієслова цієї групи відмінюються як і **sum, fui, (-), esse**, тільки в активному стані, і при відмінюванні змінюється лише їх дієслівна частина.

Деякі зміни відбуваються при відмінюванні дієслова **possum, potui, (-), posse** (могти), утвореного шляхом словоскладання кореня **pot-** (від **potis** – могутній) і дієслова **sum**. Основа **pot-** зберігається перед голосними, а перед **s, t** асимілюється до **s**.

Число	Особа	Praesens	Imperfectum	Futūrum I
Sing.	1	possum – я можу	potēram – я міг	potēro – я зможу
	2	potes	potēras	poēris
	3	potest	potērat	potērit
Plur.	1	possimus	poteāamus	poterīmus
	2	potestis	poterātis	poterītis
	3	possunt	potērant	potērunt
		Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum II
Sing.	1	potui – я зміг	potuēram – я зміг (раніше)	potuēro – я зможу
	2	potuisti	potuēras	potuēris
	3	potuit	potuērat	potuērit
Plur.	1	potuimus	potuerāmus	potuerīmus
	2	potuistis	potuerātis	potuertis
	3	potuērunt	potuērant	potuērunt

2 Відкладні дієслова (Verba deponentia)

Відкладними називаються дієслова, які мають особові форми пасивного стану та значення активного: **loquor** – я кажу, **arbītror** – я вважаю. Такі дієслова зустрічаються і в українській мові, де вони закінчуються на –ся, але не мають характерного пасивного значення: посміхатися, сумніватися, подобатися.

Відкладні дієслова мають три основні форми, які наводяться у словнику:

- *перша особа однини praesens indicatīvi passīvi* (закінчується на – **or**);

- *перша особа однини perfectum indicatīvi passīvi* (аналітична форма, яка складається із *participium perfecti passīvi* та дієслова в першій особі однини теперішнього часу (-tus (-sus) sum);

- *infinitīvus praesentis passīvi* – інфінітив теперішнього часу пасивного стану, який утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса –**ri-** (для I, II, IV дієвідмін) або –**i-** (для III дієвідміни).

Відкладні дієслова є у всіх чотирьох дієвідмінах: **hortor, hortātus sum, hortāri I** – спонукати; **imitur, imitātes sum, imitāri I** – імітувати; **vereor, verītus sum verēri II** – боятися; **loquor, locūtus sum, loqui III** – говорити; **orior, ortus sum, orīri IV** – починатися, відбуватися. Ці дієслова відмінюються так само, як звичайні в пасивному стані. Основа інфекта визначається шляхом відкидання від інфінітива суфікса –**ri-** (I, II, IV дієвідмін) або –**i-** (III дієвідміни): **hortā-** (I), **verē-**(II), **loquē-**(III), **ori-**(IV).

3 Напіввідкладні дієслова (Verba semideponentia)

Деякі дієслова в часах групи інфекта мають форми активного стану, а в часах системи перфекта – форми пасивного стану або навпаки. Такі дієслова називаються напіввідкладними і завжди мають значення активного стану: **audeo, ausus sum, audēre II** – навантажуватися; **gaudeo, gavīsus sum, gaudēre II** – радіти; **confido, confisus sum, confidēre III** – довіряти; **diffīdo, diffīsus sum, diffidēre III** – не довіряти; **revertur, revertus sum, revertēre III** – вертатися.

4 Дієслова III дієвідміни на –іо

Існують дієслова, які займають проміжне місце між III і IV дієвідмінами. У 1-й особі однини praesens indicativi activi вони закінчуються на –іо. У часах системи інфекта ці дієслова відмінюються за зразком дієслів IV дієвідміни, але з деякими особливостями:

- звук **і** короткий;
- у 2-й особі однини звук **і** перед **г** переходить в **є**.
- у 3-й особі множини перед закінченням –**nt** та –**ntur** вживається голосний –**у**.

Найбільш вживані дієслова на –іо: **capі, cepі, captum, ěre** – брати; **cupіo, cupіvi, cupіtum, ěre** – сильно бажати; **facіo, fecі, factum, ěre** – робити; **fugіo, fugі, fugіtum, ěre** – бігти; **jacіo, jecі, jactum, ěre** – кидати.

Зразок відмінювання дієслова **capіo, ěre** (брати) в часах системи інфекта

Стан	Число	Особа	Praesens	Imperfectum	Futūrum I
A	Sing.	1	capі-o	capі-ěba-m	capі-a-m
C			<i>я беру</i>	<i>я брав</i>	<i>я буду брати</i>
T		2	capі-s	capі-ěba-s	capі-e-s
I		3	capі-t	capі-ěba-t	capі-e-t
V	Plur.	1	capі-mus	capі-ebāmus	capі-ě-mus
U		2	capі-tis	capі-ebā-tis	capі-ě-tis
M		3	capі-u-nt	capі-ěba-nt	capі-e-nt
P	Sing.	1	capі-or	capі-eba-r	capі-a-r
A			<i>мене беруть</i>	<i>мене брали</i>	<i>мене візьмуть</i>
S		2	cap-ě-ris	capі-eba-ris	capі-ě-ris
S		3	capі-tur	capі-eba-tur	capі-ě-tur
I		1	capі-mur	capі-ebamur	capі-ě-mur
V		2	capі-mīni	capі-ebamini	capі-e-mīni
U		3	capі-u-ntur	capі-eba-tur	capі-ě-ntur
M					

Perfectum, Plusquamperfectum і Futūrum II обох станів і способів вживаються за загальними правилами.

Контрольні питання

1 Назвіть дієслова, похідні від *esse*. Що вони означають, як відмінюються?

2 Які дієслова називаються відкладними? Назвіть їх основні форми.

3 Які дієслова називаються напіввідкладними?

4 Назвіть найбільш вживані дієслова на *-іо*.

Вправи

1 Провідмініуйте наведені дієслова: *absum, afui, (-), abesse* - бути присутнім; *intersum, interfui, (-), interesse* - знаходитись серед чогось; *praesum, praefui, (-), praesesse* - бути попереду.

2 Провідмініуйте відкладні дієслова в *praesens, imperfectum i perfectum indicatīvi*: *arbitror I* - вважати; *fateor II* - зізнаватися; *utor III* - користуватися; *largior IV* - щедро дарувати, поступатися.

3 Прочитайте і перекладіть речення.

1 *Donec eris felix, multos numerābis amīcos. Tempōra si fuerint nubīla, solus eris* (Ovidius). 2 *Bona exempla libēris semper prodesse potērunt, mala saepe obērunt.* 3 *Duobus dominis nemo servīre potest.* 4 *Dux exercitui praeērāt.* 5 *Nauta proelio navāli interfuit.* 6 «*Ut arbitrātor, ita loquītur*» *idem est, quod: «Ut putat, ita dici».* 7 *Non progrēdi, est regrēdi.* 8 *Amor, ut lacrima, ab ad oculo oritur, in cor cadit.* 9 *Cogitationis poemam nemo partitur.* 10 *Qui cum sapientibus versatur, sapiens verit.*

Лексичний мінімум

cado, ěre III – падати	orior, ortus sum, iri – з'являтися, виникати
cogitation, ōnis f – міркування	patior, passus sum, pati – терпіти, дозволяти
donec – доки, пока	poena, ae f – кара, страта
dux, ducis m – ватажок	proelium, i n – битва
idem, eādem, idem – той же, так само	puto, āre I – думати
loquor, locutus sum, loqui III – говорити	solus, a, um – один
navālis, e – морський	regrēdior, gressus sum, grēdi – іти назад
numĕro, āre I – вважати	verto, ěre III – повертатися

oberro, āre I – кружити, помилятися **nubilus, a, um** – хмарний

Афоризми

1 Altissima flumina minimo sono labuntur. – Найбільші ріки течуть з найменшим шумом.

2 Hic mortui vivunt et muti loquuntur. – Тут мертві живуть, а німі говорять (про бібліотеки).

3 Nil admirari. – Нічому не дивуватися.

4 Debes, ergo potes. – Повинен означає можеш.

5 Non omnia possunt omnes. – Не всі можуть все.